

Atf: Erdoğan, S. & Çatak Aşkar, B. D. (2022). Sosyolojinin Şafağında “Kurucu Anne”yi Aramak: Martineau Sosyolojisindeki Irk, Toplumsal Cinsiyet ve Emek. *Sosyoloji Dergisi, 44, 293-338.*

Derleme Makale / Review Article

SOSYOLOJİNİN ŞAFAĞINDA “KURUCU ANNE”Yİ ARAMAK: MARTINEAU SOSYOLOJİSİNDE IRK, TOPLUMSAL CİNSİYET VE EMEK

Sibel ERDOĞAN*

Bilge Deniz ÇATAK AŞKAR**

Öz

Bu çalışmada sosyolojinin kurucu düşünürlerinden olan Harriet Martineau'nun topluma ilişkin bakış açısı eserlerinden hareketle ele alınmakta, ırk, emek ve toplumsal cinsiyete ilişkin yaklaşımı değerlendirilmektedir. Martineau, akademik disiplinin erkek egemen yapısı nedeniyle sosyal teoride unutulmuş bir düşünür olmasına rağmen ileri sürdüğü görüşlerin pek çoğu kendisinden sonra gelen teorisyenleri etkilemiştir. “*Kurucu babalar*”ın gölgesinde kalmış, sosyolojinin kadın kurucularının görüşlerinin ve eserlerinin ortaya çıkarılması, özellikle klasik sosyoloji kuramlarında dönemin olaylarının kadın bakış açısından anlaşılmasına ve daha bütünlüklü olarak değerlendirilmesine hizmet etmektedir. Martineau, toplumu incelerken pozitivist bir yöntemle, objektif ve sistematik bir şekilde gözlem yapılması gerektiğini dile getirmektedir. Toplumu büyük oranda ahlaki yapı üzerinden değerlendirmekte ve toplumun incelenmesinde günlük pratikteki ahlaki yapıya odaklanılması gerektiğini söylemektedir. Ona göre toplumsal değişme zamanlarındaki sorunlar modern ve feodal değerlerin çatışmasından kaynaklanmaktadır ve toplumların ilerlemesi endüstrileşme ve modern değerlerin kazanılması ile mümkün olabilir. Martineau'nun toplum analizleri endüstriyel kapitalizmin yüceltilmesi, köleliğin kaldırılması ve kadınların özgürleşmesi gibi konuları içermektedir. Martineau'nun ırk, emek ve toplumsal cinsiyetle ilgili görüşlerinin değerlendirildiği bu çalışmada

* Araş. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sblerdoan@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0428-6432

** Araş. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, bdenizcatak@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3128-5021

Makale Gönderim Tarihi: 01/08/2022, Makale Kabul Tarihi: 13/09/2022

klasik sosyoloji kuramlarındaki kadın bakış açısı eksikliğinin giderilmesi ve sosyoloji tarihine ilişkin literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Emek, Harriet Martineau, Irk, Sosyal Darwinizm, Toplumsal cinsiyet, Viktoryen ahlak

Seeking the “Founder Mother” at the Dawn of Sociology: Race, Gender, and Labour in Martineau Sociology

Abstract

This study discusses one of the founding thinkers of sociology Harriet Martineau’s approaches to society and evaluates her point of view about race, labour, and gender. Her views were affected and developed by later theoreticians although Martineau is a forgotten thinker because of the patriarchal structure of the academic discipline. Bringing views and works of women founders of sociology who be in the shadow of “founder fathers” to light served to understand from women's perspective and evaluate better of the period of classical sociology. Martineau said that sociological inquiry is committed to systematic observation, and objectiveness in accordance with positivist methodology. She evaluated society on the moral structure and said that needed to be focused on moral structures in daily practices in social inquiry. According to her, the problems in periods of social change are derived from conflicts between modern and feudal values. Progress of societies is possible by gaining modern values. Martineau's analysis of society includes topics such as the glorification of industrial capitalism, the abolition of slavery, and the emancipation of women. This study, in which Martineau's views on race, labour, and gender are evaluated, it is aimed to eliminate the lack of women's perspective in classical sociological theories and to contribute to the literature on the history of sociology.

Keywords: Gender, Harriet Martineau, Labour, Race, Social Darwinism, Victorian morals.

Giriş

Harriet Martineau 1802’de sekiz çocuğun altıncısı olarak orta sınıf bir İngiliz ailesinde dünyaya gelmiştir. (Hill, 1991, s. 289). Martineau’nun babası Üniteryen kilisesinin bir mensubu olan bir tekstil imalatçısıydı (Salerno, 2004, s. 35). Babasının imalatçı olması Martineau’nun rahat bir çocukluk yaşamasını sağlamıştır. Martineau, kendisini entelektüel olarak yetiştirmiş ve büyük ölçüde evde eğitim almış, üniversite eğitiminin kadınlara yasak olduğu bir dönemde

kendi kendine çalışarak daha önce sadece erkeklere öğretilen pek çok konuda bilgi sahibi olmuştur. Çocukluk döneminde başlayan işitme sorunları nedeniyle yetişkinlik döneminde kulak trompeti yardımıyla insanlarla iletişim kurmaya başlamıştır (Hill, 1991, s. 289-290).

Martineau, babasının ve nişanlısının ölümlerinden sonra Viktorya dönemi İngiltere’sinde kendi hayatının geçimini kendisi sağlamak durumunda kalmış ve hayatı boyunca evlenmemiştir. Geçimini sağlamak için makaleler, seyahat notları, biyografiler, romanlar, çeşitli kılavuzlar, gazete sütunları ve kurgu dışı sosyolojik yazılar yazmıştır (Hill, 1991, s. 290). Hill (1991, s. 290)’e göre, Martineau’nun hayatı entelektüel olgunlaşmanın ve derinleşen sosyolojik kavrayışın bir tarihidir. İlk edebi çalışmaları dinsel olmasına rağmen zamanla determinizmi benimsemesi ona sosyal bilimsel bir bakış sağlamıştır ve bu bakış kendisini *Illustrations of Political Economy* (1832-1834) adlı eserinde göstermektedir. Bu çalışmada günlük yaşamın ekonomi politikası hikâyeler üzerinden anlatılmıştır. Bu dönemde Londra’da yaşayan Martineau’nun, Charles Babbage, Thomas Carlyle, George Eliot, Florence Nightingale, Charles Dickens, Thomas Malthus, William Wordsworth, Charlotte Bronte, Charles Lyell ve Charles Darwin gibi döneminin önde gelen kişilerini içeren entelektüel bir çevresi olmuştur.

Martineau, 1834’te Amerika seyahatine çıkmış ve Amerikan toplumunun kurumlarını ve değerlerini ele aldığı üç ciltlik *Society in America* (1837) kitabını yazmıştır. Öne çıkan diğer eserleri Amerika gezisini anlattığı bir diğer kitap olan 1838 *Retrospect of Western Travel*, sosyal teorideki ilk yöntem kitabı olarak adlandırılabilir 1838 *How to Observe Morals and Manners*, 1844 *Life in the Sick-Room*, 1849 *Household Education*, 1848’de Kuzey Afrika gezisini anlattığı ve ateizmin yazılarında belirlemeye başladığı *Eastern Life, Present and Past* sayılabilir (Hill, 1991, s.290). Sonraki yıllarda Martineau, 1851’de Auguste Comte’u okumaya başlamış ve Comte’un *Pozitif Felsefe Dersleri* eserini İngilizceye çevirmiştir. Bu süreçle birlikte pozitivistliği benimsemiş ve bilim adına dini reddetmiştir. Martineau, önemi sosyal ve ahlaki konuların incelenmesinde bilimsel ve sistematik bir yaklaşım sunmasını Comte’un eserini çevirme nedeni olarak belirtmiştir. Martineau’nun Comte çevirisi, Herbert Spencer ve T. H. Huxley gibi öncü İngiliz pozitivistlerinin ilgisiyle karşılanmış hatta Comte’un da beğenisini kazanarak İngilizceden Fransızca’ya tekrar çevrilmesi yönünde Comte, Martineau’dan talepte bulunmuştur. (Adams ve Sydie, 2001, s. 55). Martineau, tüm önemli sosyoloji teorisyenleri gibi, iç görü, özgünlük ve derin bir kişisel ve sosyal misyon duygusu ile önemli entelektüel sorulara hayat ve yön vermiştir ve 1876’da yetmiş dört yaşında vefat etmiştir (Hill, 1991, s. 291)

Sosyolojinin kurucu düşünürlerinden olan ve “ilk kadın sosyolog” olarak literatürde adı geçen Martineau’nun çalışmaları uluslararası akademik mecralarda geç keşfedilmiştir. Türkiye’de ise hemen hemen hiç bilinmemektedir. Sosyolojinin kurucularından birinin sosyoloji tarihi kitaplarında adının dahi geçmemesi ve kadınların düşüncelerinin “yeterince mühim” görülmemesi kamusal bir alan olan akademinin kadınları dışlayıcı niteliklerini gözler önüne sermektedir. Martineau hakkında Türkçe sosyoloji literatüründe hemen hemen hiçbir bilginin olmayışı bu makalenin yazılmasının temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye’deki okuyucuya yazarın sosyoloji anlayışının tanıtılması, değerlendirilmesi ve bu yolla sosyoloji literatürüne katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada 19. yüzyıl erkek egemen klasik sosyolojide unutulmuş bir yazar olan Martineau’nun eserlerinden hareketle ırk, emek ve toplumsal cinsiyete dair görüşleri tartışılacaktır. Makale, Martineau’nun yaşadığı dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısının tanıtılması ve bunların eserlerine olan etkilerinin sunulmasıyla başlayacak, sonrasında Martineau’nun sosyolojisinin genel hatlarına ve yöntem anlayışına değinilerek ırk, emek ve toplumsal cinsiyet üzerine görüşleri tartışılacaktır. Makalenin sonuç bölümünde ise Martineau’nun sosyolojik anlayışına ilişkin eleştiriler sunulacaktır.

1. Britanya Emperyalizmi, Sosyal Darwinizm ve Viktoryen Patriyarka

Martineau, İngiltere’de kraliçe Viktorya’ya atıfla Viktoryen dönem olarak adlandırılan bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri, İngiltere’nin sömürgecilik yarışında diğer ülkeleri geride bırakması ve “güneş batmayan imparatorluk” haline gelmesidir. Viktoryen dönem uluslararası ve sömürgeci merkantilizm ticaretin yoğun olduğu ekonomik bir dönemi kapsadığı kadar, İngiltere’de ahlaki ve kültürel normların yeniden biçimlendirildiği, toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlarının keskinleştirildiği bir dönemi de işaret eder. Virginia Woolf, Orlando (2020) adlı romanında bu dönemin ruhunu anlatmak için 19.yy.’ın başında İngiltere’ye bir nemin çöktüğünü ve bu nemin evdeki eşyalara, kıyafet biçimlerine, kadın ve erkek ilişkilerine sirayet ettiğini yazar.

“Nem her şeyin içine sızdı. İnsanlar soğuğu kalplerinde hissettiler; nemi zihinlerinde (...) Kadınla erkek birbirlerinden gitgide uzaklaştı. Açıkça yürütülen sohbetler hoş görülmedi. Her iki taraf da azimle kaçamaklara, gizliliklere başvurdu. Dışarıdaki nemli toprakta sarmaşığın ve otların azgınca büyümesi gibi aynı biteklik kendini içerde de gösterdi. Ortalama kadının hayatı doğumlar silsilesi oldu. On

dokuzunda evleniyor ve otuzuna geldiğinde on beş ya da on sekiz çocuk doğurmuş oluyordu; çünkü ikizlerin sayısı az değildi. Britanya imparatorluğu böyle oluştu.” (Woolf, 2020, s. 181-182).

Viktoryen dönem, İngiltere’de, “harika bayan” (perfect lady) ve “harika ev hanımı” (perfect wife) imgesi çerçevesinde cinsiyetler arası ilişkilerde muhafazakâr değişimlerin yaşandığı bir dönemi içerir. Bu dönemde hâkim toplumsal cinsiyet rolleri daha üst sınıftan kadınlar üzerinde yoğunlaşmıştır ve ailenin aktif bir üyesi olarak bu “harika ev hanımı”nın ilk görevi çocuk doğurmaktır. Kadınlar eğer işçi sınıfından iseler bu görev *aile gelirine katkıda bulunmaya* transfer edilmiştir. Orta sınıftan kadınlardan beklenenler çocukların yetiştirilmesi, yiyeceklerin hazırlanması ve satın alınması, kıyafetlerin dikilmesi şeklindedir. Evlilikten önce genç kadınların “*mükemmel derecede masum*” ve seksüel olarak cahil olması, doğuştan sahip oldukları düşünülen annelik arzusu ya da ailelerine duydukları sevgi dışında seksüel olarak hissiz olmaları beklenmiştir. Kadınların toplumdaki statüsü babalarının ya da kocalarının konumuyla ilgilidir ve kadınların toplum içerisindeki tek işlevi evlilik olarak görülmüştür (Vicinus, 1972, s. 9-11). Entelektüel dünya ise erkeklere has bir alan olarak görülmüş ve kamusal alan imparatorluğun ve ulusun entelektüel liderliğinin temsilcileri olarak erkeklere tahsis edilmiştir. Bu dönemde bağımsız disiplinler haline gelmeye başlayan doğa bilimlerinde de yine erkekler egemen pozisyonadadır, istatistik topluluklarında, kralliyet komisyonlarında ya da hayır organizasyonlarında ağırlıklı olarak erkekler bulunmaktadır (David, 1987, s. 6-7-8).

Harriet Martineau, Viktorya döneminin orta sınıfa mensup popüler kadın entelektüellerinden biridir. Diğer entelektüel çağdaşları gibi bu dönemde giderek güçlenen İngiliz orta sınıfının ideolojisinin meşrulaştırma, ayrınıltandırma ve Viktoryen dönemin ahlaki kültürünü yayma işlevini yerine getirmiştir. Ancak aynı sınıftan erkek entelektüellerle kıyaslandığında yine de ikinci sınıf bir yurttaşı ifade etmektedir. Bu nedenle, Martineau’da dâhil olmak üzere bu dönemin kadın entelektüellerinin yazılarında erkek egemen yapıya ilişkin eleştiriler sıklıkla yer almaktadır. Bu dönemde İngiliz entelektüellerinin eserlerindeki egemen görüşler, toplumsal hayatta reformizmin kutsanması, kölelik karşıtlığı ve Batı’nın kültürel üstünlüğüne yönelik görüşlerin haklı çıkarılma çabası olarak belirlemektedir (David, 1987, s. 6-58).

Daha önce de bahsedildiği gibi Viktoryen dönem İngiliz sömürgeciliğinin ve emperyalizminin başat yıllarını ifade etmektedir. Johnson (2003, s. 2), emperyalizm teriminin sıklıkla Marksizm ile birlikte düşünülmesine rağmen aslında kavramın anlamının sadece Lenin (2009)’in vurguladığı gibi “Kapitalizmin

en yüksek aşaması” olmadığını aynı zamanda bir devletin ulusal güvenliğini ya da diğer ülkeler üzerindeki gücünü arttırmak için de kullanılan uluslararası politikanın bir biçimi olduğunu söylemektedir. Bu anlamda, emperyalizm dış politikanın rasyonel bir stratejisini ifade etmektedir. Bu tanım, İngiliz yayılcılığının kökeninin neden pre-kapitalist erken modern dönemden çıktığının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Terimin geniş anlamda ele alınması, politik egemenlik, ekonomik sömürü ve askeri tabiiyeti de içermektedir. Ayrıca, işgalciler ve yerleşimciler tarafından bir bölgenin kolonizasyonu yoluyla politik bir büyümeyi de ifade etmektedir. Terim bir imparatorluğun “nasıl” büyüdüğünü, kendini koruduğunu ve etkisini uygulama şeklini içermektedir. Hammadde, pazar, yatırım olanakları ve istihdam gibi belirli ekonomik amaçların görece önemleri ve ulusal güvenlik gibi stratejik hedefler, farklı bölgelerde bu amaçların zamanlaması ve önemi ve bunların resmi ya da gayri resmi onaylanması hakkında pek çok tartışma vardır. Her şeyden önemlisi emperyalizm bir iktidar ve etki kavramıdır ve sıklıkla istismar kavramıyla bir arada düşünülür. Terim İngiliz politik jargonuna, 1840’larda Luis Napoleon’un dış politikasını adlandırmak amacıyla girmiştir. 1878’de ise kapsayıcı bir biçimde İngilizce konuşan büyük topluluğu kastedecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlamda, emperyalizm bazı uygulayıcıları tarafından, en “karanlık yerlere” dinin ışığını yaymak ya da ahlaki yerleştirmek gibi içerikleri olan, özünde iyi bir değerler dizisi olarak görülmüştür. Britanya emperyalizminde iki ayrı dönem olduğu varsayılmaktadır. İlki 17.yy.’da İngiliz yerleşimcilerin Amerika’ya gitmesi, Pasifik’in keşfi ve Asya-Afrika’ya ulaşan ticaret yollarının geliştirilmesi ile başlar. İkincisi ise 1783 Amerikan Bağımsızlık Savaşı’ndan sonraki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemden sonra Britanya rotasını Doğu’ya çevirmiştir (Johnson, 2003, s. 2-3-13).

Klasik kolonizasyon dönemi siyasi ve ekonomik görüngülerinin yanı sıra Avrupalı bilim insanlarının, gezginlerin kolonileştirilmiş bölgelere gidip seyahat notları tuttukları ya da dönemin hakim bilimsel anlayışlarına göre çalışmalar yaptıkları bir dönemi de ifade etmektedir. Dolayısıyla İngiliz emperyalizmi ekonomik, kültürel ve bilimsel bir içerik taşır. 18.yy.’dan sonra Avrupalı toplumlarda, özellikle de İngiltere’de, seyahat yazını gittikçe artan oranlarda Avrupa dışı toplumların etkilenebilmesi, sömürülebilmesi ve kontrol edilebilmesi için bu toplumları bir konuma yerleştirme meşguliyeti ile özdeşleşmiştir. İngiltere’nin hakim bir dünya gücü haline gelmesiyle birlikte gittikçe artan sayıda gezgin ve kaşif, kimi zaman İngiliz devletinin de talebi üzerine, dünyanın ücrâ bölgelerine giderek buralarla ilgili raporlar yayınlamışlardır (Bridges, 2002, s. 55). Seyahat yazıları sadece gezginin tuttuğu edebi ya da nesnel kayıtlar değildir. Aynı zamanda -bir referans noktası sağlasa bile- önyargılar içermektedir ve

yazarın cinsiyeti, yaşı, sosyal sınıfı, milliyeti, kültürel arka planı ve eğitimi gibi değişkenlerden de bağımsız değildir (Youngs, 2006, s. 2). Martineau'nun farklı toplumlar üzerine yaptığı gözlemlere bakıldığında ilk bakışta okuyucuda bir gezi yazısı okuyormuş izlenimi bırakmaktadır. Metinler ilerledikçe ise toplumsal yapılara ilişkin yazarın görüşlerinin ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu görüşler, makalenin ilerleyen bölümlerinde gösterileceği üzere belirli bir yöntem anlayışıyla, sistematik bir şekilde aktarılmıştır. Martineau'nun yazılarının, toplumu ele alırken kurumsal yapı ve gündelik gözlemlenebilir pratikler üzerinden, objektif ve sistematik bir şekilde gözlemlerini kaydetmesi, gözlem yaptığı topluluğun geniş ve farklı kesimlerini de araştırmasına dahil etmesi, ahlak olgusunun toplumlar üzerindeki etkisini ve önemini analiz etmesi gibi özellikleri bu metinlerin ilk sosyolojik metinler olarak, Martineau'nun de ilk kadın sosyolog olarak anılmasını sağlamıştır. Martineau'nun İngiltere dışındaki toplumları ele aldığı Kuzey Afrika gezisini anlattığı *Eastern Life* (2013) ve *Society in America eserleri* bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu eserler sadece gezi notları olarak sınıflandırılmazlar. Martineau'nun farklı toplumların yapısı üzerine olan gözlemlerini ve yorumlarını da içermektedirler.

Martineau'nun, *Society in America* eseri hem kısa bir zaman önce bir İngiliz kolonisi olan ülkenin İngiltere ile benzer ve farklı yönlerini ortaya koymayı hem de Auguste Comte ile ünlü “pozitivist ütopya”nın izlerini arama çabasını ifade etmektedir. Comte'un ütopyaların sosyal bir gereklilik olduğu ve her büyük toplumsal değişimin bir ya da iki yüzyıl önce benzer bir ütopya tarafından başlatıldığı düşüncesi İngiliz Sosyoloji Topluluğu tarafından Comte'un bıraktığı bir miras olarak görülmüştür. Bir yüzyıldan daha fazla bir zaman pek çok düşünür Comte'un “Batılı Cumhuriyet Ütopyası”nın izlerini takip etmiş ve bu fikir 19. ve 20.yy.'ın başlarında pek çok toplum tasavvurunun yürütücüsü olmuştur. Comte'un “Üç Hal Kanunu”nun son aşaması olan pozitivist toplum, sosyal yapıda eski topluma ilişkin unvanların, ayrıcalıkların ve imparatorlukların temellerinin sarsılacağı ve yıkılacağı toplumsal bir değişme evresini ifade etmektedir. Comte, Amerikan ve Fransız cumhuriyetlerinin kuruluşunun böyle bir sosyal fenomenin örnekleri olduğunu düşünmektedir. Buna göre, pozitivist sosyologların işi sosyolojik bir ahlaki yönetim ya da bir “sosyokrazi” yaratarak toplumun yeniden organizasyonuna dikkatli bir şekilde kılavuzluk etmektir. Bu anlamda, Comte'un o dönemki İngiliz takipçileri ise bu kavrayış doğrultusunda ütopyik duyarlılık ve sosyolojik pratik arasında bir eğilim sergilemektedirler. 19. Yüzyılda pozitivist toplumun yaratılmasına yönelik bu ajandalarda, pozitivism büyük oranda kişiselleştirilmiş ve kavramsal arketipler yoluyla genişletilmiştir. Comte'un düşüncesinin İngiltere'de popülerleşmesine ön ayak olmuş olan Harriet Martineau'nun çalışmaları da bunlardan biridir (Wilson, 2019). Dolayısıyla

ABD'nin İngiltere'den bağımsızlığını kazanması ve yeni kurulan ülkenin kurucu prensiplerinin demokratik yönetimi içermesi dönemin aydınları arasında "yeni bir dönemin" başladığına yönelik inancı pekiştirmiştir. Bu, "yeni dönemin" başlangıç noktasının elbette Avrupa kökenli bir merkez tarafından yapıldığı düşüncesi ırksal anlayışlardan azade değildir. Nitekim 19.yy.'da kolonicilere karşı isyan eden ya da bağımsızlık kazanan (Haiti gibi) Afrika ve Karayipler'de pek çok koloni vardır ancak bunlar Batı merkezli tarih anlayışında yer almazlar.

Bu durum o dönemin hakim bilimsel ve ideolojik paradigması olan Sosyal Darwinizm ile yakından ilişkilidir. Sosyal Darwinizm, Darwin'in canlılara ilişkin doğal seleksiyon anlayışıyla yakından ilgili olmakla birlikte doğanın ve toplumun evrimi düşüncesi *Türlerin Kökeni* (1859) adlı eser yayınlanmadan iki sene önce Herbert Spencer tarafından dile getirilmiştir (Callinicos, 2013, s. 161-162). Spencer'ın evrim düşüncesi Darwin ve Lamarck'ın evrim düşüncelerinden etkilense de "organik", "zihinsel" ve "ahlaksal" evrim mekanizmasının kanunlarını ve nedenlerini araştırması açısından diğerlerinden ayrılır. Spencer, bir doğa kanunu olarak evrimin zihinleri ve toplumları da kapsadığını ileri sürer. Bireylerden oluşan bir "süper organik alan" olarak toplum çevresel koşullara ve doğaya adapte olarak var olur. İnsanlar, özellikle benzer bireylerden oluşan bir toplum içerisinde yaşama ihtiyacı doğrultusunda adım adım çevresel gereksinimlerine adapte olurlar. Spencer, tün acıların ve kötülüklerin (evils) insan organizmasının kendi çevresine yeterince adapte olamadığından kaynaklandığını ileri sürer. Daha mükemmel bir adaptasyonun olmasıyla birlikte acı ve kötülük var olmayı sürdüremeyecektir. Adaptasyon kaçınılmaz bir biçimde ahlaki olarak "mükemmel toplum"da yaşayan ahlaki olarak "mükemmel bireyler"i üretecektir. Dolayısıyla ahlaki mükemmellik insan evriminin kaçınılmaz sonucu olarak düşünülmektedir. "Mükemmel toplum"da bireyler içgüdüsel bir şekilde topluma uyum sağlayacaklar ve ahlaki davranış insanların ikinci doğası haline gelecektir (Taylor, 2007).

Benzer şekilde Spencer, insan zihninin de çevresine uyum yoluyla geliştiğini söyler ve bu yetinin aynı ırk içerisinde gelecek jenerasyonlara aktarıldığını belirtir. Spencer'a göre, insan doğduğunda zihni boş bir levha değildir, ataları tarafından zihnine yazılmış bilgilerle doğar. Spencer'a göre, atalarının Newton ve Shakespeare'den oluştuğu Avrupalılar, ilkel kabilelerdeki "parmak hesabının ötesine geçemeyen ya da biçimsiz bir dil konuşan" insanlardan birkaç inç daha fazla beyne sahiptirler. Bu anlamda, Spencer, insanları ırksal olarak hiyerarşilere sokan dönemdeki ırkçı görüşleri destekler. Ona göre insan türü içerisinde en yukarıda Anglo-Sakson beyaz erkekler vardır. Spencer'ın kadınlar ile ilgili görüşlerine bakıldığında ise biyolojik olarak kadınların erkeklere göre daha küçük bir nervomasküler sisteme sahip olduklarından

evrimsel olarak daha alt sıralarda olduklarını belirttiği görülmektedir (Taylor, 2007, s. 87-88-90). Ek olarak, Spencer, cinsiyet farklılıklarının en iyi şekilde anlaşılması için bireysel evrimin ilk uyarlanmasının kadınlarda erkeklerdekinden daha önce olduğunu varsayılmasıyla mümkün olduğunu söylemektedir. Bu da üremenin maliyetini karşılamak için yaşam gücünün korunması gerekliliği anlayışıdır. Üremede harcanan kadın enerjisi, psişik ve entelektüel gelişim için uygun değildir. Bu görüşü Spencer, enerjinin korunumu ve dönüşümüne ilişkin fizik yasasından hareketle çıkarmaktadır. Dolayısıyla üreme bireysel gelişimi sınırlamaktadır. Bununla birlikte erkeğin katkısı döllenmeyle sınırlı olduğundan türün üremesi ve sürdürülmesi gerekliliği, erkeklerin bireysel gelişimlerine sınırlamalar getirmemiştir. Erkeklerin soyut akıl kapasitesi, soyut adalet fikrine bağlılıkla birlikte evrimleşmiştir ve bu yüksek düzeyde bir evrimleşmenin işaretidir (Conway, 1972, s. 141).

Darwinizmin toplumlara uyarlanması tek başına biyolojik bir mantığı içermemekte, aynı zamanda Viktoryen dönemde hakim olan orta sınıf ahlakının sınırlarını belirleme çabasını da göstermektedir. Bu anlamda, medeniyetin ilerlediği noktayı haritalandırmak için vahşiler-uygarlar, hayvan-insan arasındaki sınırları çizmede cinsel davranışın oynadığı rol belirlenmeye ve bazı toplumsal cinsiyet rolleri haklı çıkartılmaya çalışılmıştır. Böylece Britanya toplumunun güç ilişkileri, “kadın doğası”na ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin anlayışları biyolojik ve kültürel evrimin son aşaması olarak ele alınmıştır (Jann, 1994, s. 287-288). Dolayısıyla, İngiliz, burjuva toplumunun oluşturulmasında idealleştirilmiş bir “kendini tanımlamanın” yanında bunu tehdit eden nitelikleri yadsıyarak bunları ülke içerisinde –işçiler, kadınlar- ve dışarısındaki –başka uluslar- “ötekiler”e yansıtmaya yönelik bir eğilim görülmektedir (Schick, 2000, s.51). Dönemin hakim paradigması olan Sosyal Darwinizm’in etkileri Martineau’nun da eserlerinde yer yer görülmektedir. Martineau’nun, özellikle cinsiyet ve kölelik hakkında yazdığı bölümlerde beyaz erkeklerden bahsederken “*en güçlülerin hakları*” ya da “*doğanın aristokratları*” gibi ifadeler kullanması toplumlara ele alırken benzer bir sınıflandırmayı kendisinin de temel aldığını göstermektedir.

Viktoryen İngiltere’de toplumun ekonomik ve kültürel düzenlenmesi beraberinde Birinci Dalga Feminizm, kölelik karşıtı hareketler ve işçi hareketleri gibi çeşitli direniş hareketlerini de getirmiştir. 1792’de Mary Wollstonecraft’ın *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Savunusu), 1790’da Judith Sargent Murrey’in *On the Equality of the Sexes* (Cinsiyetler arasındaki eşitlik üzerine) ve Amerikan Devrimi sırasında Abigail Adams’ın ulusu oluşturacak yeni kanunlar yapılırken kadınların da bir sesi ya da temsilcisi olması gerektiğine yönelik düşünceleri dönemin kadın entelektüelleri üzerinde etkilerde bulunmuştur. Özellikle Fransız ve Amerikan devrimlerinde vurgulanan ancak

devrim liderlerince sadece erkeklere tanınan “doğal haklar” kavramının yayılması kadın entelektüeller arasında kadınların da birer vatandaş olarak erkekler ile aynı temel haklara sahip olmaları gerektiği düşüncelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı zamanda kadın hakları hareketinin kökenleri kölelik karşıtı hareketin de içinde yer almaktadır. Kadın hakları eylemcilerinin kullandığı köleler ve kadınlar arasındaki benzerlikler bu köklere işaret etmektedir (Danovan, 2020).

Kadınların oy hakkı mücadelesi ve kölelik karşıtı hareketin Martineau'nun da yazılarında merkezi bir yer işgal ettiği ve kendisinin de bu mücadelelerden etkilendiği görülmektedir. 1837 Yılında basılan *Society in America* eserinde kadınların oy hakkına ilişkin görüşlerinin yanı sıra köleliğin ekonomik ve toplumsal sorunlarını vurgulamış, 1859' da Edinburg Review için yazdığı *Female Industry* makalesinde ise kadınların gittikçe emek piyasasında sayılarının arttığına dikkat çekmiş ve kadınların geleneksel olarak ev içerisinde yaptıkları ve erkekler tarafından zorlukları bilinmeyen pek çok işin kadınların geçimi için kullanılabileceğini ve ileride de kaçınılmaz şekilde kullanılacağını ifade etmiştir (Martineau, 1859). Martineau'nun ırk ve cinsiyete ilişkin görüşlerine çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir.

Martineau'nun sosyolojisini değerlendirirken içerisinde yaşadığı dönemin ekonomik, kültürel, siyasal ve bilimsel yapısını göz önüne almak yazarın metninin anlamlandırılması açısından büyük önem arz etmektedir. Martineau'nun eserlerinin yayınlandığı 19.yy. İngiliz emperyalizminin yayımcı politikalarının arttığı, bilimsel çalışmaların hızlandığı, yeni bölgelerin keşfinin kimi zaman ırksal önyargılarla emperyalizmin haklılaştırılmasını içerecek biçimde ele alındığı ve ataerkil değerlerin toplum yaşamında hakim olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Bunlara ek olarak, bu dönem, kölelik karşıtı hareketin ve kadın hakları hareketlerinin de yükselişine tanıklık etmiştir. Bütün bu etmenler bir yandan Martineau'nun yazılarını etkilerken diğer yandan bir kadın yazar olarak kendisinin sosyal teoride göz ardı edilmesine de neden olmuştur. Makalenin devamında ilk olarak Martineau'nun genel olarak sosyolojik ve metodolojik perspektifi sunulacaktır. Sonrasında ise ırk, emek ve toplumsal cinsiyete ilişkin analizleri ele alınacak ve makale Martineau'nun görüşlerinin genel değerlendirilmesini ve eleştirisini içeren sonuç bölümüyle sonlandırılacaktır.

2. Martineau'nun Sosyolojideki Yeri ve Yöntem Anlayışı

DeleMont (2003, s. 78-79) *Feminist Sociology* adlı eserinde sosyal teorisyenlerin yer aldığı kitaplarda kadın düşünürlerin çok az sayıda yer almasını “Görünüşe göre sosyoloji öğrencilerinin herhangi bir kadın hakkında bir şey bilmeye ihtiyaçları yok.” ifadesiyle eleştirir ve “*kurucu babalar*”ın bu kalabalığı içerisinde şu soruyu sorar: “Peki kurucu anneler var mıydı?”. Sosyoloji tarihinin

paternalist bir mantıkla sınıflandırılması bu alana katkıda bulunan pek çok kadın düşünürün görmezden gelinmesine neden olmuştur. Delemont (2003, s. 80-96), bu durumu disiplinin erkek egemen yapısı nedeniyle kadın sosyologların her yeni kuşağının “kurucu anneleri” yeniden keşfetmek zorunda kalması şeklinde ifade eder ve bunu “entelektüel patriyarka” olarak adlandırır.

Sosyoloji tarihinde özellikle erken dönemde kadın sosyologların ele alınmaması konusunda 40 sosyoloji lisans müfredatının incelendiği bir araştırmada müfredatların sadece %17’sinde kadın yazarların yer aldığı, geri kalanlarda Marx, Durkheim, Weber gibi öncü sosyoloji düşünürlerinin ağırlıklarını korudukları ortaya konmuştur (Thomas ve Kukulan, 2004). Bu konuda yapılan bir diğer araştırmada ise günümüzde üniversitelerde okutulan sosyal teori kitaplarında kadın düşünülere ya hiç yer verilmediği ya da çok az değinildikleri gösterilmiştir. Dolayısıyla kadınlar sosyal bilimlerde halen kayıp olmayı sürdürmektedirler (McDonald, 2013, s.240).

Klasik sosyoloji literatüründe kadın, cinsiyet, toplumsal cinsiyet hakkındaki yazılara bakıldığında genellikle “*sosyolojinin kurucu babaları*” olarak adlandırılan Comte, Marx, Durkheim, Weber ve Simmel gibi düşünürlerin ön plana çıktığı, bu dönemdeki kadın yazarların ya tamamen göz ardı edildiği ya da kısaca bahsedilip aile gibi sosyal konular içerisine yerleştirildikleri görülmektedir. 19. yy. klasik sosyoloji teorilerinde, kadın, aile içi rolleri ve çocuk doğurma misyonu üzerinden ele alınmaktadır. Klasik düşünülere bakıldığında, Comte’un kadınların misyonunun “*cinsel olarak değişken olan erkeği insanlaştırmak*” olduğunu belirttiği görülmektedir. Durkheim ise kadının erkeğin tutkusunu kontrol etmesi gerektiğini ve bunun yerinin de aile olduğunu ileri sürmektedir. Weber farklı olarak kadının ikincil statüsünün kaynağını patriyarkal sistemde aramış, rasyonelleşme ile birlikte bu anlayışların değişeceğini belirtmiştir. Bu anlamda klasik sosyolojide kadınların katkısı neredeyse göz ardı edilmektedir. (Winkler, 2010, s. 49). 19.yy. sosyal teorisyenlerinden olan Martineau, sosyolojiye katkılarında ziyade Comte çevirisi ile bilinmektedir ancak bakıldığında Martineau’nun kendi sosyolojik çalışmaları, *Society in America* ve *How to Observe Morals and Manners*, Comte’un eserlerinden yirmi yıl önceki bir dönemi kapsamaktadır. Günümüzde bile sosyolojinin kurucularından olması büyük oranda göz ardı edilmektedir.

Martineau, bilimin erkeklerin kontrolünde olduğu bir dönemde çalışmalarını yayınlamıştır. Bugün pek çok eserde nadiren adı geçse de sıklıkla ilk kadın sosyolog olarak anılır ve bugün sosyolojide ele alınan teorik, kavramsal ve metodolojik yönden öncü çalışmalar üstlenmiştir (Hill, 1991, s. 291). Martineau, yazma hayatının ilk yıllarında Saint-Simon’un çalışmalarıyla

tanışmasıyla beraber Fransız pozitivistine ilgi göstermiştir. Saint-Simon'un "toplumsal evrim" fikri bilgi, toplumun yeniden örgütlenmesi ve "toplumun organik doğası" hakkında kendisine pozitivist bir temel sağlamıştır. Sonrasındaki Comte çevirisi ile de Comte'un İngiltere'de ünlenmesine ön ayak olmuştur (Adams ve Sydie, 2001, s. 48). Martineau, Comte gibi pozitivist bir yaklaşıma sahiptir ancak bu pozitivism anlayışı istatistiksel bir anlayıştan ziyade gözlemi temel alan karşılaştırmalı bir analizi ifade etmektedir. Martineau'nun sosyolojik perspektifine bakıldığında ortaya çıkan ana temalar yönetsel olarak gündelik hayatın ve ahlaki kodların karşılaştırılmasına yönelik bir pozitivist anlayış, siyasi olarak doğal hukuk/doğal haklar ve mutluluk kavramlarına bağlılık, iktisadi olarak ise klasik liberalizm şeklinde belirmektedir. Martineau'nun pozitivist anlayışı araştırma konusunun seçimi, gözlemin nasıl yapılacağı, araştırma sürecinde ve öncesinde gözlemcinin yapması gerekenler gibi konular ekseninde ortaya çıkmaktadır. Bu konuya yazarın metodoloji anlayışının açıklandığı bölümde değinilecektir.

Martineau'nün eserlerinde pozitivist bilginin yanı sıra bir diğer başat tema "Doğal haklar" ve "doğal hukuk" kavramlarıdır. Doğal hukuk toplumsal kurumlardan ayrı olarak her insanın doğuştan sahip olduğu kanunlar ve haklar olduğu anlayışına dayanır. Bu doğal haklar doktrini Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde belirtilen "Tüm insanların yaratıcıları tarafından belirli devredilemez haklarla donatılmış olarak eşit yaratıldığı" fikri üzerinden temellendirilmektedir. Martineau'da, bu fikir, sosyal hayatın her noktasında önemi benimsenmesi gereken "her insanın görece mutluluğu" anlayışına transfer edilir (Allan, 2005, s. 265). Martineau'nun mutluluğu bir "doğal hak" olarak görmesi Jefferson'un devredilemez haklar olarak gördüğü "yaşama, özgürlük ve mutluluk" sınıflandırmasına yaslanmaktadır. Martineau, bu düşünce izleğini takip etmesine rağmen döneminde etkili olan sosyal Darwinist anlayışların da eserlerinde etkili olduğu kullandığı çeşitli ifadelerde görülmektedir. Örneğin, "*doğanın aristokratları*", "*en güçlünün hakları*" gibi vurgular, her insanın eşit yaratıldığını kabul etse de Sosyal Darwinist görüşün insanları nitelendirmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Martineau'nun eserlerinde dikkat çeken diğer temalar olan "*sosyal kötülükler*", "*saflık*" gibi vurgulara bakıldığında ise toplumu Püritanizme yaslanan ahlaki bir anlayışla değerlendirdiği ve bu ahlakın, Spencer'ın belirttiği gibi "mükemmel toplum"un sahip olduğu "mükemmel ahlak" olduğu görülmektedir. Martineau, kendi ahlak anlayışını eserlerinde sık sık dile getirmekle birlikte toplumda gündelik yaşamda varolan ahlak anlayışlarını ve pratikteki uygulamalarını da analiz etmektedir. Örneğin *Society in America* (1837, s. 31)'da Amerikan toplumunun değerlerini ele alırken, Martineau, kolonize edilmiş bir ülkede toprak sahipliğinin zenginlikle aynı şey olarak görüldüğünü ve bunun

Amerika’da, tüm eylemlerin amacı ve tüm “sosyal kötülükler”in ilacı olarak düşünüldüğünü belirtmektedir. Ek olarak, Martineau’nun eserlerinde yoğun bir “ahlaki saflık” vurgusu ortaya çıkmakta ve çalışmanın ahlaki korumanın en önemli aracı olduğu sıklıkla belirtilmektedir. Bu anlamda, Martineau, işçi sınıfının yoğun olduğu Kuzey’i daha ilerici ve demokrat olarak görürken, çalışmanın sadece kölelerin yapması gereken bir angarya olarak görüldüğü Güney’i daha baskı altında ve ahlaki olarak tehlikede görmektedir.

19. yüzyıl Batı Avrupa’da endüstrileşme, kentleşme, nüfus artışı ve sosyal huzursuzluklar dönemini ifade ederken, bir yandan da kölelik karşıtı hareketlerin ve kadın hareketinin ortaya çıkmaya başladığına tanıklık etmiştir. Bu anlamda, reform hareketlerinin başarılı olabilmesine ilişkin amaçlar sosyal araştırmaların yapılması ihtiyacını ortaya koymuştur. Martineau, sosyal araştırmaların nasıl yapılabileceğine ilişkin yöntemsel sorunlar ile ilk uğraşan düşünürlerden biridir. Toplum analizlerinde ahlaki değerleri merkeze alan üst yapısal bir yaklaşımı vardır. *Society in America* (1837) eserinde Amerikan toplumunu ekonomi, politika, aile, din gibi sosyal kurumlar çerçevesinde analiz etmiştir ve yazılı kurallar ile pratikteki gerçekler arasındaki ayrımları ortaya koymuştur. Martineau, ırk, emek ve toplumsal cinsiyeti toplumsal kurumlar içerisinde toplumun ahlaki yapısı üzerinden analiz etmiştir. Analizinde büyük oranda bu üç olgunun iç içe geçtiği görülmektedir.

2.1. Martineau’nun Sosyolojik Perspektifi

Martineau’nun eserlerine bakıldığında Comte’un pozitivizminden ve klasik İngiliz toplum anlayışından oldukça etkilendiği görülmektedir. Klasik İngiliz sosyolojisinde bilindiği üzere üç ana eksen vardır: Politik ekonomi, reformizm ve toplumsal evrim. İngiliz ekonomistler ve sosyologlar bu dönemde Adam Smith’in ekonomiyi biçimlendiren bir “görünmez el” olduğu görüşünde büyük oranda hemfikirdirler. Piyasa pozitif bir güç olarak, toplumda düzenin, uyumun ve bütünleşmenin kaynağı olarak görülmektedir. Bu anlamda sosyoloğun görevi toplumu eleştirmek değil, onun işleyişinin yasaları hakkında veri toplamak olarak düşünülmüştür. Serbest piyasa anlayışına dayanan politik ekonomiye ek olarak reformizm bireyleri ıslah ederek toplumsal sorunları çözmeye yönelik bir arzuyu beraberinde getirmiştir. Toplumun değişmesi için şiddet ve devrimden ziyade sistemde reformlar yaparak temelde aynı sistemin devam etmesi gerektiği düşünülmektedir. Yoksulluk gibi sorunların kaynağı toplumsal bir mesele olmaktan ziyade bireylerden kaynaklı durumlar olarak ele alınmış, bu tarz “sosyal kötülükler” in kaynağı olarak cehalet, ruhsal fukaralık, saf olmamak, sağlık bozukluğu, suç ve aşırılık olarak görülmüştür. Son olarak toplumsal evrim düşüncesi büyük ilgi görmüş, düşünürlerin dikkatini toplumsal yapılara, bilimsel-

pozitivist yönelime, karşılaştırmaya ve evrim düşüncesine çekmiştir (Ritzer, 2011).

Döneminde hâkim olan sosyal ve iktisadi yaklaşımların Martineau'nun çalışmalarına yansıdığı görülmektedir. Örneğin, 1832'de yazdığı *Illustrations of Political Economy* adlı eserinde günlük yaşamın ekonomi politliğini hikayelerle ele almış, bu hikayeleri Malthus ve Ricardo'nun doktrinleri çerçevesinde inşa etmiştir (Hamilton, 2003, s. 286). Bu eserde ekonominin yasaları doğal, kaçınılmaz ve değişmez olarak temsil edilmektedir. Bu "kaçınılmaz" yasalar kendi içerisinde Tanrı'ya atıfta bulunan metafizik bir anlam da taşıdığından piyasanın negatif etkilerine karşı müdahale edilmemesi gerektiği yönünde bir ön kabul taşımaktadır. Bu anlamda, dönemin klasik liberal ekonomi anlayışında –ve Martineau'da– Tanrı ve bilim kavramları endüstriyel kapitalizmin toplumda yarattığı endişeyi ve güvensizliği yatıştırmak için birleştirilmiştir. Bu yaklaşımın mantıksal sonucu ise, ekonomik ve sosyal ilişkilerin insan yapımı olmadıkları ve insanların bu ilişkileri geliştirmekten sorumlu ve hatta buna muktedir olmadıklarına yönelik bir görüşü ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzyılda dönemin aydınlarının yazılarında "Tanrı'nın ve doğanın düzenlediği evren" anlayışının ortaya çıkışı tesadüf değildir. Endüstrileşmenin yarattığı toplumsal rahatsızlıktan kaynaklanan makine kırılcılık, hasat yakma, teknolojik yeniliklerin emek piyasasında yarattığı huzursuzluklar ve isyanlar gibi olayların yatıştırılma çabasını yansıtmaktadır (Freedgood, 1995, s. 33-34). Martineau'nun eserlerinde de bu çaba devam etmektedir.

Martineau'nun Amerika hakkındaki eseri pek çok açıdan Tocqueville'in 1835 yılında yazdığı *Amerika'da Demokrasi* (2016) adlı eseriyle karşılaştırılmaktadır. McDonald (2013, s. 171), Tocqueville'nin eserinin alıntılar anlamında daha zengin olduğunu, her iki yazarın da kölelerin durumuna ilişkin önemli gözlemler yaptıklarını belirtmekle birlikte Martineau'nun Kuzeydeki siyahların durumunda olduğu gibi daha keskin değerlendirmeler yaptığını ve kadınların durumuna ilişkin Tocqueville'den daha isabetli çıkarımlar yaptığını belirtmektedir. Hill (2001, s. 73-74) ise, Martineau ve Tocqueville'i karşılaştırdığı makalesinde Martineau'nun, Tocqueville'e göre daha sosyolojik bir kural içerisinde hareket ettiğini, daha planlı, refleksif ve modern olduğunu, analizlerini yaparken retorik ve pratik arasında ayrıma gittiğini belirtmektedir. Ayrıca Tocqueville'in "beyaz erkek" kimliği ile olayları değerlendirirken Martineau'nun daha geniş bir perspektif kullandığını belirtmektedir.

Martineau, çalışmalarında kurumsal yapı ve günlük yaşamdaki ahlaki düzeni karşılaştırmış bu anlamda mikro ve makro bakış açılarını birleştirerek analizini yapmıştır. Örneğin kadın hizmetçileri içeren saha çalışmaları yapmış,

onları çevreleyen sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk gibi eşitsiz sosyal ilişkilerin yaygınlığını kabul etmiştir. Ana akım sosyolojide kabul edilen "kurucu babalar"ın aksine eşitsizliği salt sınıf perspektifinden almamış farklı eşitsizlik odaklarını da analizlerine dahil etmiştir. Martineau'ya göre sosyal çelişkiler, bireylerin psiko-fiziksel, biyolojik olarak belirlenmiş eğilimlerinde değil, ilişkisel "koşullarında" temellenir. Çağdaşlarının "doğal yatkınlıkların her yeri kaplayan gücü" üzerindeki ısrarını, spekülâtif, Aydınlanma ve ilerleme fikirlerine aykırı olduğu ve tektipleştirici etkisi nedeniyle, ataerkil hegemonyayı sağlamak için ideolojik bir araç olduğu yönünde eleştirmiştir. Sosyolojik yazılarında bu "koşulların" arka planını, farklı sosyalleşme süreçlerinin sonuçlarını ve kişisel çıkardan kaynaklanan bir eşitsizlik politikasını araştırmaktadır. Martineau yazılarında tutarlı bir sosyolojik yaklaşım geliştirmiş ve şimdi bilinen şekliyle sosyoloji disiplininin ilk aşamalarında bile bugün geçerliliğini koruyan merkezi sosyolojik kavramları üretmiştir (Arni ve Müller, 2004, s. 72).

Martineau, sosyolojide bilinen ilk yöntem kitabını yazarak kendisinden sonra gelen düşünürlere öncülük etmiştir. Martineau'nun gözleme ve deneye verdiği önem ve bilginin sistematik bir biçimde edinilmesi gerektiğine yönelik düşünceleri kendisinden sonra gelen Durkheim'ın yöntem anlayışında da görülebilmektedir. Örneğin Martineau'nun araştırma yöntemini anlattığı *How to Observe Morals and Manners* (1838) kitabında gerçeğin çıkarılacağı malzemelerin aslında duyularımıza sunulmuş olsa bile ve gerçeğe ulaşabilmek için gözlem güçlerinin eğitilip, bilgi ve yönetime ihtiyaç duyulduğunu söylemektedir. Durkheim sosyal bilimlerin metodolojisi belirlerken metafizikten ve spekülasyonlardan uzak durulması gerektiğini ve sosyoloğun sosyal dünyaya girerken bir bilinmeze girer gibi fizik ve kimya bilimlerindeki benzer bir tavır takınmasının gerektiğine yönelik görüşleri benzer metodolojik yönelimleri yansıtmaktadır (Arni ve Müller, 2004, s. 76).

Martineau, yazılarında, analiz edilen toplumun gelişmişlik düzeyinin analiz edilebileceği bir ölçüt olarak kullanılan, "iyi" bir toplumun yarı ideal/tipik varsayımlarını geliştirmektedir. Bu şekilde tarihsel süreç, amaca yönelik bir gelişme süreci olarak anlaşılabilir. Toplumlar, "barbar bir devlet"ten "aydınlanmış bir devlet"e kadar çeşitli uygarlık aşamalarından geçerler. Bu son aşamanın başarı ölçütü ise "mutluluğun" kapsamı ve dağılımıdır. Mutluluğun ölçütü ise her insanın ahlaki olarak sorumluluk sahibi bir davranış içerisinde geliştirebileceği özgürlüğü ifade etmektedir. İdeal toplumun belirleyicileri ise maddi zenginliğin adil dağılımı, kapsamlı bir kamusal eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, etkili ve düzenli bir özerklik, kültürel ve bilimsel gelişmelerdir. Bu yüzden farklı sosyal pratiklerde egemen ahlaki yapı ve davranışların sonuçlarını sorgular ve "artan medeniyete rağmen hala eşitsizlik varsa, bu eşitsizlik hangi ahlaki

fikirler ve sosyal pratikler aracılığıyla meşrulaştırılıyor?” sorusuna yanıt arar. Sonuç olarak, sosyal deneyimin doğasını araştırmaktadır. İlk bakışta insanlar arasındaki ilişkiler – erkekler ve kadınlar arasındaki, farklı sosyal konumlara veya ırklara sahip bireyler arasındaki – bu tür bir deneyimi tanımlıyor gibi görünmektedir. Bununla birlikte, bu ilişkilerin somut olarak şekillenmesi, hakim olan etik/ahlaki ilkelere ve bunların sonucunda ortaya çıkan eylem ve davranışlara (manners) bağlıdır. Toplumsal bir olgunun ortaya çıkışı ile doğası arasındaki bu fark, sağlam temellere dayanan bir araştırma metodolojisi ve yönteminin hazırlanmasını zorunlu kılar; yorumlayıcı süreçleri kullanarak bir 'toplumsal gerçeğin' anlamını deşifre eden bir yöntemi gerektirir (Arni ve Müller, 2004, s. 77).

Martineau Amerika gezisinde pek çok eyalet gezmiş, devlet adamlarıyla –hatta Başkan Madison'la-, onların eşleriyle görüşmüş, devlet kurumlarını ziyaret etmiş – kongre sarayı, yüksek mahkeme hem iktidardaki hem muhalefetteki senatörler vb.-, hapishaneler, akıl hastaneleri, edebi ve bilimsel kurumlar, Kuzeydeki fabrikalar, Güneydeki plantasyonlar, Batıdaki çiftlikler, köle pazarları vb. pek çok yeri gözlemlemiştir. Martineau gezilerinde pek çok kişi ile görüşmüştür ancak eserinde dikkat çeken en önemli nokta genel olarak toplumun üst tabakası ile görüşmeler gerçekleştirdiği, işçiler ya da köleler gibi alt tabaka ile doğrudan etkileşim kurmadığıdır.

Society in America (1837), gezi notları gibi başlamakta, sonrasında Martineau'nun, siyaset, ekonomi, din, aile ve evlilik gibi toplumsal kurumlardaki işleyiş ve ahlaki yapıya ilişkin değerlendirmeleriyle devam etmektedir. Martineau, Amerikan kurumlarını sadece gözlemlememiş, bu kurumları ve kurumlardaki ahlaki yapıları da analiz etmiştir. Martineau'nun toplum ve toplumsal araştırma anlayışı en kesin biçimde Amerika'ya ilişkin gözlemlerini yazdığı eserinde ortaya çıkmaktadır.

Toplumun kültür, ideoloji gibi üst yapısal unsurları klasik sosyolojide Durkheim, Weber, Simmel, Sombart gibi düşünürlerin kuramlarında önemli bir yere sahiptir. Bilindiği gibi özellikle Durkheim, toplumu ahlaki bir gerçeklik olarak ele almaktadır ve ahlakın toplumsal bir yapılandırıcı işlevi olduğunu, ahlaki düzenlemelerin zayıflaması durumunda toplumsal patolojilerin ortaya çıktığını belirtmektedir. Martineau'nün eserlerinde de belirgin bir ahlaki merkezilik söz konusudur ve ekonomi, politika, aile, din vb. kurumların işleyişlerini değerlendirirken materyal unsurlardan ziyade ahlaki unsurlar üzerinde durur.

Martineau'nun genel teorik yönelimi liberal politik ekonomidir ve “piyasanın görünmez eli” anlayışını benimsemektedir. Yetersiz sağlık ve güvensiz çalışma koşulları, yoksulluk gibi sosyal sorunların, devlet müdahalesi

ile değil, bireylerin gönüllü eylemleriyle ortadan kaldırılabileceğini düşünmektedir. Ona göre, kamusal bir eğitim sistemi aracılığıyla yayılan akılcı bilgi, toplumun sorunlarını çözmek için burjuvazinin ve işçi sınıfının gönüllü iş birliğiyle sonuçlanacaktır (Terry, 1983, s. 255). Bu eserde Martineau toplumsal kurumların formel yapıları ve pratikteki durumları hakkında analizler yapmıştır. Bu çıkarımlarını yaparken merkeze aldığı kavram, daha önce de belirtildiği gibi ahlaktır. *Society in Amerika* adlı eserde Martineau'nun toplumsal kurumları ele alışında kölelik ve patriyarka karşıtı bir tavır ve çalışmanın yüceltilmesine yönelik Püriten fikirler göze çarpmaktadır. Martineau, Amerikan toplumunun yapısını ele alırken büyük oranda Kuzey-Güney karşılaştırmasına girmekte, bu karşılaştırma ekseninde köleci Güney- endüstrileşen Kuzey arasında ekonomik ve toplumsal analizler yapmaktadır.

Martineau'nun ekonomiyi ele alışını ilk olarak Amerikalıların toprak sahipliğine verdikleri büyük önemi vurgulamakla başlar. Toprak sahipliğinin tüm eylemlerin amacı ve tüm sosyal kötülüklerin (social evils) ilacı olarak görüldüğünü, Amerika'daki toprak sahibi sayısının İngiltere'den çok daha fazla olduğunu belirtir ve bunu kıtanın kolonileştirilmiş olmasına bağlar. Toprağa verilen bu değer yer yer insanların ekonomik koşullarını zorlaştırdığını belirtir (Martineau, 2009a, s. 32-33).

Büyüyen endüstrileşmenin yarattığı lüks karşısında toprak sahiplerinin eski saygınlıklarını korumak için lükse olan taleplerini arttırdıklarını ve topluma ilişkin kötümser bir bakış geliştirdiklerini belirtir. Bu durum en net olarak kişilerin “erdem”e ilişkin görüşlerinde ortaya çıkmaktadır. Kişiler ne zaman erdemden konu açılırsa geçmiş zamanlardan bahsetmektedirler. Martineau'nun ekonomik ve sosyal gelişmenin kaynağı olarak sanayileşmeyi gördüğü eserin pek çok yerinde ortaya çıkmaktadır. Martineau'ya göre toplumsal gelişme politik ekonominin kanunlarını takip etmektedir. Dolayısıyla, kapitalizmin yayılması ve demokrasinin gelişmesi kaçınılmaz bir durumdur. Martineau, 19.yy.'ı feodaliteden moderniteye bir geçiş dönemi olarak tanımlar. Ekonomik ve politik sorunlar feodal ve modern değerlerin çatışmasından kaynaklanmaktadır ve bunun çözümünün modern değerlerin geliştirilmesi olduğunu düşünmektedir (Dryjanska, 2008, s. 67). Bu anlamda kölelik sistemi Martineau'ya göre modern bir toplumda bulunmaması gereken bir yapıdır. Ayrıca kadınların ücretli emeğe katılımları da sanayileşmenin ve dolayısıyla modernleşmenin belirleyicilerinden biridir.

Martineau'nun siyaset kurumuna ilişkin yaklaşımına bakıldığında ise politikanın bir toplumu değiştirebileceğini kabul etse de politikacılar hakkında kötümser bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir ancak Amerikan demokrasinin diğer toplumlara da örnek olması gerektiğini belirtir.

(Martineau,1837, s. 82-83). Martineau, “gerçeklikle bağdaşmasa da” Amerikalı devlet adamlarının halk tarafından “büyük adamlar” olarak görülmekte olduklarını söylemektedir ancak kendi dönemine atıfla “güvenilmez kamu adamlarına yönelik intikam etkinliklerinin hızlandığını, bunun da *politikanın temel ilkesinin* ortaya çıkacağı zamanın yakın olduğunu gösterdiği”ni söylemektedir. Amerika’dan hareketle “eski dünya”nın yöneticilerinden de dürüstlüğü talep etme zamanının geldiğini eklemekte ve Amerikan halkının zayıf ve belirsiz bir biçimde bunun peşinde olduğundan bahsetmektedir. ABD’nin “*kanunların ve kurumların yaşam olmadan sadece bir araç*” olduklarını vurgulayan kuruculara sahip olması bunu sağlayan en temel nedenlerden biridir. Bu ruh her şeyin içindedir. Halk bu ruhu tamamen sindirememiş olsa dahi “*söz onların zihinlerindedir ve orada yatan her gerçek gibi zamanı geldiğinde çoğunluğun iradesi olarak kendisini gösterecektir.*” (Martineau, 1837, s. 84).

Martineau, Amerikan kurumsal politikasını övmekle beraber bu ülkenin kendi içinde kendi politikalarıyla çelişen uygulamalarına dikkat çekmektedir. Kölelik sisteminin ve kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasi tabiiyetinin bunun en önemli kanıtları olduğundan bahsetmektedir. Kuzey eyaletlerin ekonomik ve sosyal anlamda Güney’e göre çok daha erdemli olduğundan bahsedip Güney’den eski feodal değerlerin sürdürüldüğü geri kalmış bir alan olarak bahseder.

Martineau’nun çalışmasında İngiltere ve onun eski sömürgesi olan ve o dönemde yeni bağımsızlığını kazanan Amerika arasında karşılaştırmalar verilmekte, iki ülke politik, ekonomik ve ahlaki olarak kıyaslanmaktadır. Amerika’nın kendi ülkesindeki imajının daha özgürlükçü olduğu, bütün Amerikalıların toplumda eşit haklara sahip vatandaşlar olarak politikayla ilgilendiği bir ülke görünümünde olduğundan bahseder. Ancak gözlemleri kendisine tam aksini göstermiştir. Politika Amerika’da büyük oranda kişisel çıkarlar elde etmek amacıyla kullanılmakta ve vatandaşlar politikayla ilgilenmemektedir. Buna ilişkin verdiği bir örnekte Martineau iktidara hangi parti gelirse gelsin ya da kime oy verilirse verilsin günlük yaşamda bir değişim olmayacağını söyleyen bir papaza ilişkin şu cümleleri kurar:

“Bu beyefendi, kızarmış tavuğu ve iskambil oyunu olduğu sürece hangi devrimin olduğunu umursamadığını söyleyen yaşlı kadını muhtemelen hiç duymamıştır. Ancak o yaşlı kadın bir cumhuriyette yaşamıyordu. Belki politik güç ve kazanç peşinde koşanların dışında kalan herkes politik eylemi ihmal etseydi kızarmış tavuğu ve iskambili için herhangi bir güvence alamayacağını algılayabilirdi. Bir

demokraside her insanın can ve mal güvenliği olması gerekir ve eğer bir kişi siyasi sorumluluklarını başkalarına devrediyorsa kendisine yeterince iyi bakılmadığının hesabını sorabilmelidir. Bir cumhuriyette yaşasaydı yaşlı bayana illüstrasyonlarla sunulabilecek olan davanın bencil yönüne ilişkin görüş bu kadar." (Martineau, 1837, s. 116).

Martineau'ya göre, saygıdeğer insanlar tarafından kamu görevinin ihmal edilmesi kamu ahlakına zarar verecek sonuçlar doğurmakta ve politikanın düzenbazlara bırakılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle oy hakkının kullanılması bir cumhuriyette vatandaşların ilk görevidir ve ona göre bir cumhuriyette en acı verici durum politik septisizmdir (Martineau, 1837, s. 85-116-145). Martineau, Amerika'nın kurumsal sistem ve toplumsal pratikler arasında büyük çelişkiler görmektedir. Bu çelişkilerin görüldüğü en önemli noktalar siyahların ve kadınların durumunda kendisini göstermektedir.

Martineau, beyaz olmayan insanların yurttaşlığı konusunda kamu adamlarının bu konuda kesin bir fikri olmadığını belirtir. Bu şüphenin nedeni siyahlara hiçbir zaman vatandaş muamelesi yapıldığını görmemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu insanlar onların gözünde anormal bir konuma sahiptirler, kamu hizmetleri bu insanların güvenliğine ihtiyaç duyduğu zaman vatandaşlar ancak başka bir durumda bu muameleyi görmezler Renkli insanlar, evlerinden ve okullarından atılmalarına, kamu binalarından çıkarılmalarına ve toplumun en onurlu mesleklerinden dışlanmalarına rağmen yine de kanun önünde eşittirler. Renkli insanların bu durumu Amerika'nın kurucu düşüncelerine ve halkın gözündeki meşruiyetini sağlayan herkesin eşit doğduğu fikrine ters düşmektedir (Martineau, 1837, s. 116-145). Kadınlar da bu anlamda köleler ile aynı düzeydedirler.

Martineau (1837, s.147), bu durumun değişeceğinden umutludur çünkü ona göre, sıradan erkek ve kadın kitlesi renkli ırkı hor görmeye, korkmaya, zapt etmeye ve vatandaş oldukları gerçeğine gözlerini kapamaya devam ederken, "doğanın aristokrasisi"ni oluşturan bazı insanlar bu alçaltılmış ırkı ayağa kaldırmak için güçlü bir çaba ortaya koymaktadır. Bu insanların sayıları gittikçe artmaktadır. Denizin ötesinde hiç kimse zaferlerinden şüphe etmemektedir ve bu doğan güneşin meridyene ulaşacağı kadar kesindir. Renkli insanlar zaten birçok beyazın eşliğini artık köle ya da dilenci olarak değil, misafir olarak aşmışlardır. Buna örnek olarak beyazlar arasında ibadet etmeye ve sadaka vermeye kabul edilmeleri gösterilebilir.

Martineau'nun din hakkındaki görüşlerine bakıldığında ise dinin en mahrem ve bireysel durum olmasından dolayı insan haklarının en yüksek gerçeği

olduğunu belirttiği görülmektedir. Ona göre, din, aynı zamanda insanı ilgilendiren evrensel bir endişedir. En geniş anlamıyla insan doğasının sonsuza eğilimidir ve prensipleri mükemmellik arayışında kendisini gösterir. Bu geniş anlamı, sonsuz kavramını kişiselleştirmeseler de kendini mükemmelleştirmeyi içerdiği için bazı ateistleri de kapsar. Dar anlamıyla ise, din, en yüksek insani duyguların sonsuz mükemmelliğe sahip bir varlıkla olan ilişkisidir. Herhangi bir sistemin sınırları içerisinde sınırlandırılan din fikri düşük ve zararlıdır ve dini, hurafelere indirger. Martineau'ya göre, bir toplumun dini toplumda hakim olan genel ahlak yapısından kaynaklanır yani ahlak dinden kaynaklanmaz (Martineau, 2009b, s. 224-225).

Martineau, Comte'un "Üç Hal Yasası"na benzer biçimde üç tip dini biçimden bahsetmektedir: Şehvani (licentious), çileci (ascetic) ve ılımlı (moderate)... Şehvani dinler, tanrıların doğanın bir parçası olarak kabul edildiği ve insani tutkuları paylaşan varlıkları ifade ettiği dinlerdir. Antik Yunan dini buna örnek olarak verilebilir. Dinin bu ilk aşamasında şehvi ve ahlaksız davranışlar cesaretlendirilir. İyilik ve kötülük yapma gücü tanrılara atfedildiğinde ve insanlar artık tanrılardan daha aşağı bir düzeyde görmeye başladığında bu biçim değişir. İnsanlar tanrıların gazabından korunmak için eylemler, ritüeller yapmaya ve hediyeler vermeye başlar. Bu din en ileri biçimlerinde bile ahlaksız davranışlarla meşguldür. Çileci dinler de büyük oranda ritüelistiktir. Burada vurgu kutsallığın kanıtları olarak ritüeller üzerine odaklanır. Martineau, bu tür dinin merkezinde, bedenın şehvani eylemlerinden ziyade ruhsal kusurların yer aldığını öne sürmektedir. Gurur, kendini beğenmişlik ve ikiyüzlülük gibi ruhsal kusurlar, bu dinsel duygu durumundaki yüksek ahlak için, diğerinin altındaki duygusal düşkünlük kadar öldürücüdür. İlimli dinler ise üçü arasında en az ritüeli barındıranlardır ve tüm varoluşu kapsayan geniş bir eğitim yoluyla kendini gerçekleştirmeye odaklanırlar. Martineau, üç tip dini biçimden bahsederken Comte'dan farklı olarak, bunların dinin evrimsel biçimleri olmadığını ve her dinin içerisinde farklı durumlarda ortaya çıkabileceklerini belirtir. Araştırmacının buradaki görevi bu üç biçimden hangisinin daha baskın olduğunu ortaya koymaktır. Eğer bir toplumda şehvani din biçimi yaygınsa politikanın ve ev içi alanın ahlaki yapısı ya çok düşük düzeyde ya da büyük oranda ritüelistik olacaktır. Eğer asketik biçim yaygınsa insanlığın doğal davranışları ve duyguları günah olarak değerlendirilecektir. İlimli dini biçimin yaygınlığında ise özgürlük ve onay kültürü ortaya çıkacak, akıl davranışlardan ziyade içsel huzura ve dayanıklılığa odaklanacaktır (Allan, 2005, s. 274-275).

Martineau'ya göre, Hristiyanlık, "doğal din ilkesi"ni somutlaştırır (Martineau, 2009b, s. 225). Doğal din kavramı, insana ve insanın Tanrı ile olan ilişkisine dair belirli bir anlayışa dayanır. Bu bakış açısına göre insanlar doğuştan rasyonel varlıklardır. Akıl yoluyla insanlar üstün bir varlık tarafından yaratıldıkları

ve bu varlığı sevmek, ona ibadet ve itaat etmek zorunda olduklarını anlarlar. Tanrıya ilişkin görevlere ek olarak, doğal din insanların birbirlerine karşı sorumluluklarını da içerir ve bunların hepsi birlikte aynı zamanda doğa kanunlarını oluştururlar. Doğa kanunları, insanların rasyonel varlıklar olmalarından dolayı yine kendi doğalarından kaynaklanan, birbirlerinin doğuştan gelen haklarına saygı duymalarını ifade eder. Doğal din kavramı Jefferson’un “Dini Özgürlüklerin Kurulmasına Yönelik Tasarı”ısının (Bill for Establishing Religious Freedom) temelini oluşturmaktadır. Bu anlayış, insanların hiçbir dine zorla inanmak zorunda olmamaları ve dini seçimlerinde özgür olmaları fikrini ifade etmektedir. Dolayısıyla din de doğal bir haktır (Heyman, 2021, s.7-8-73).

Martineau, dinin hem bireysel hem de herkesçe eşit bir kaygı olmasından dolayı insan haklarının en yüksek gerçeği olduğunu ifade etmektedir. Hristiyan dini, bu anlamda, içinde “siyasi ve toplumsal eşitlik ile ilgili tüm haklı iddiaların bir yaptırımını” bulundurduğundan dolayı doğal din ilkesini somutlaştırmaktadır. Bu fikri dinin büyük doktrini olarak ileri sürerken bir yandan da demokrasinin kökünü bu fikrin oluşturduğunu ileri sürer. Bu düstur tüm insanların yaşam, özgürlük ve mutluluk gibi devredilemez hakları olduğunu ifade eder (Martineau, 2009b, s. 225).

Amerikan demokrasisi Hristiyanlık dinine ve prensiplerine bağlıdır. Martineau, mevcut din kurumunun kendi doğuş vaadiyle nasıl uyum içerisinde olduğunu yani kuruluşu itibarı ile insanlara mutluluk vaat eden bir ülkede dinin durumunun ne olduğunu sorar. Tüm erkek ve kadınlar sonsuzluk vaadini takip etmede ya da kendi mükemmeliyetlerini gerçekleştirmede ne kadar özgürdüler? Amerika’da böyle bir çeşitlilik yoktur zira eğer bir cezalandırma ve ödül mekanizması olmasaydı Amerika’daki gibi bir inanç birliği söz konusu olamazdı. Ancak bu birlik, içerisinde pek çok farklı kiliseyi ve inancı da barındıran bir birliktir. Amerika’da Hristiyanlık evrensel olsa da bu inanç Hristiyanların kendi bireysel akıllarını ve duygularını yasaklayan pek çok içerik taşır. Pek çok zorba, ahlaksız, bağnaz ve köle tarafından benimsenen şey büyük ölçüde korkunç bir hurafedir (Martineau, 2009b, s. 226-227).

Martineau (2009b, s. 232-233), ahlakın dinden kaynaklanmadığını, aslında toplumdaki dinsel inançların toplumda yaygın olan ahlak anlayışından kaynaklandığını belirtir. Buna örnek olarak köleliği savunan Güneydeki Presbiteryenleri göstermektedir. Ona göre bu durum bile ahlakın dinin dışında bir şey olduğunu kanıtlamaktadır. Kendisinin katıldığı vaazlarda köleliğin İncil’e uygun olduğunun kanıtlanma çabasına yönelik pek çok örnek görmüştür. Ona göre Güneyin dini Güneyin ahlakıyla kesinlikle uyumludur. Burada nazik, merhametli ve cömert olarak vaaz edilen acı çeken kadınların sabırlı, uysal ve

kahramanca teslimiyetleridir ve Hristiyanlık adalet ve özgürlük gibi radikal ilkelerinden kopmuştur.

Ahlakın duyguyu ifade ettiği anlamda din ahlaka bağlıdır ve dinin ahlaktan kaynaklandığını söylemek daha doğrudur. Ne erdem dışsal eylemlerin bir kurala uygunluğudur ne de din ceza korkusu ve ödül ümidini ifade eder. Erdemli olmak, adil, ihtiyatlı, yardımsever, sağlam ve ölçülü bir zihin durumudur. Din, böyle bir zihnin sonsuz derecede mükemmel bir varlığa karşı hissettiği bu duyguların bütünüdür. Her halükarda, her Amerikalı demokratik ilkeleri gereği herkesi dini inancı açısından özgür bırakmalıdır (Martineau, 2009b, s. 233).

Martineau'nun sosyolojik perspektifine bakıldığında toplum analizlerinin üst yapısal unsurlar etrafında biçimlendiği görülmektedir. Ona göre, bir toplumun incelenmesi için yazılı yasalar ve gündelik kurallar arasındaki ilişkiye odaklanılmalıdır. Martineau, toplumda ahlakın çok önemli bir olgu olduğundan bahseder ve toplumun genel iyiliği ve “sosyal kötülükler”den korunulması için ahlaki yapının modern değerlerle uyumlu olması gerektiğini belirtmektedir.

2.2. Martineau'nun Yöntem Anlayışı

Kadınların sosyal bilim metodolojilerine katkıları 16.yy. sonlarında şüpheciliğin ortaya çıkışından, 17.yy'da ampirizmin öne çıkması, 18.yy. aydınlanması ve 19.yy'da veri toplama ve analiz tekniklerinin geliştirilmesine kadar devam etmiştir. 20.yy. ve sonrasında üniversitelerde kadın çalışmalarının artması sosyal bilimlerde öncü kadınların yeniden keşfine imkan sağlamıştır. Günümüzde sosyoloji tarihine ve metodolojisine yönelik kitaplarda halen kadın araştırmacılar çok sınırlı sayıda yer almaktadır ve klasik sosyolojide Marx, Weber, Durkheim gibi kurucu düşünürlerin ağırlıkları devam etmektedir.

Martineau, yöntem üzerine ilk yayını olan "*Essays on the Art of Thinking*" (1836)'de “günün sorunlarına uygun bir yöntemle nasıl kanıtlar getirilip bu sorunlar üzerine nasıl mantıksal düşünülür” sorusuna cevap aramıştır. Bu yöntem girişimi sadece bilimsel bir araştırmanın nasıl yapılacağına ilişkin olmayıp aynı zamanda yasama, ev yönetimi ya da çocuk yetiştirme gibi konulara da uyarlanabilecek mantıksal çıkarımları içermektedir. Bu çıkarımlar doğa ve insan bilimleri arasındaki yöntemsel bir birliği vurgulamakta, gözlem, tümevarım, nesnellik gibi konuları kapsamaktadır. Ek olarak, Martineau, Viktoryen ahlak anlayışı çerçevesinde eksik gözlem, “sapkın yargı”, “iffetsiz hayal gücü”, “tembel dikkat” ve “hain hafıza” gibi “kötülükler”in nedenlerini ve tedavi yöntemlerini aramıştır. “*Simya yerine kimyaya odaklanılsaydı bilimlerin daha fazla ilerleyebileceklerini, doktorların hastalıkları doğru bir şekilde incelemeyi bilselerdi vebayı önleyebileceklerini, yasa koyucuların medeni hukuk yöntemlerine*

başvursalardı ve uluslar tarafından desteklenselerdi savaşların bile durdurulabileceğini ifade etmektedir. Martineau, “zihnin tüm araştırmalarda tümevarım yöntemini kullanmaya alıştırılması”, yeni bilgileri önyargısız edinebilmek için zihnimizi disipline etmemiz ve doğa yasalarını temel almamız gerektiğini söylemektedir. Dolayısıyla teoriler gerçeklikteki olgulardan çıkarılmalıdır ve deneyimler sebep ve sonuç ilişkisi çerçevesinde düşünölmelidir (McDonald, 2013, s. 168). Dolayısıyla, Martineau, bilgiyi doğada aramanın ve rasyonel düşöncenin yayılmasının pek çok toplumsal soruna çözüml getireceğini dile getirmektedir.

Martineau, *Society in America* (1837) adlı öçlemesinde gözlemlerini yazdıktan sonra sistematik bir araştırmmanın nasıl yapılması gerektiğine dair, sosyolojide bilinen ilk yöntem kitabı olan *How to Observe Morals and Manners* (1838)'ı yazarak ampirik araştırmmanın öncölüğünü yapmıştır. Bu çalışmasında bilgi edinme meselesini konu ederek bir araştırmmanın nasıl yapılması gerektiğine dair pratik tavsiyeler üzerinde durmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, Martineau, toplumun işleyişi için rasyonel bilginin önemine inanmaktadır ve teolojik dogmaların yerini doğanın bilimsel kanunlarının alması gerektiğini düşünmektedir. Martineau'ya göre, bilim, tüm insanların kardeşliği üzerine kurulmuş bir toplum geliştirmek için doğru bilgiye ulaşılmasını sağlayacak bir araçtır. Bilim sadece olguların bir toplamı değildir, teoriler ve genel prensipler sadece bir başlangıç noktasıdır ve yeni bilgilerle değişime açık olmalıdır (Terry, 1983, s. 254).

Martineau, 1838 yılında yayınlanan *How to Observe Morals and Manners* adlı eseriyle sosyal yaşamın sistematik bir şekilde çalışılması için bir metodoloji geliştirme çabasına girmiştir. Martineau, bu eserinde “gözümüzün önündeki” gerçeği öğrenmek için bilgi ve yöntemin bir arada kullanılması gerektiğini söylemekte ve gerçeği sistematik bir şekilde öğrenmenin pek çok kötölüğün önüne geçeceğinden bahsetmektedir (Martineau, 2019, s. 9). Toplum hakkında yanlış bilgiler sunmaktan kaçınmak ahlaki bir zorunluluktur.

“Doğa felsefesinde, bir öğrenci, sınıflandırmak ve yorumlamak için çok aceleciyse bir süre diğer öğrencileri yanıltır, birkaç varisin gözlemlerini geçersiz kılar, hatası keşfedilir, ortaya serilir, utandırılır, uysal takipçileriyle dalga geçilir ancak bunun bir sonu vardır fakat bir seyyah bir ulusun özelliği olarak sadece birkaç kişide gözlemlemiş olabileceği herhangi bir özelliği verirse kötölük hızlı ve kolayca iyileştirilemez. Rezil düşünürler, pasif okuyucular onun sözlerini benimser, ebeveynler bunları çocuklarına tekrarlar

ve kasabalılar bu yargıyı önyargının kaleleri olan köylere ve mezralara yayarlar. Geleceğin gezginleri kendilerine verilen önyargı çerçevesinde görür ve aceleci bir genellemeyi tersine çevirmek bir yüzyıllık bir iş haline gelir.” (Martineau, 2019, s. 15-16).

Martineau bir bütün olarak toplumların ahlaki durumunu değerlendirme görevini kendisine verdiği için ve bu değerlendirme büyük ölçüde ampirik olarak toplanan gerçeklere (evrensel ilkeler ışığında yorumlanmasına rağmen) dayandığından, gözlem verilerinin kalitesi hayati önem taşımaktadır. Martineau, gözlemlerin temsili olması gerektiğine tekrar tekrar ve vurgulu bir şekilde değinir. Önyargıdan kaçınılmalıdır. Tüm kurumsallaşmış örnekler tüm lokasyonlarda, tüm sınıflarda, tüm alanlarda gözlemlenmelidir. Gözlemciler yönetici sınıflardan etkilenmemeli ve aynı zamanda görüşlere ve iç görümlere açık kalmalıdır – ki bu deneyimli araştırmacılar için bile zor bir iştir (Arni ve Müller, 2004, s. 80).

Martineau'nun sosyal araştırmanın nasıl yapılması gerektiğine dair öne sürdüğü adımlar beş adımda sınıflandırılabilir. Bunların ilki “gerçek yaşam” (manners) ve ahlaki kodları (morals) karşılaştırmaktır. Ahlaki değerler (morals) bir toplumun inançlarını, tutumları (manners) ise ahlak tarafından yönlendirildiği varsayılan davranışları ifade etmektedir (Allan, 2005, s. 266). İkincisi ise “şeyler”dir. Martineau, kültürel değerler, davranışlar ve tutumların ayırt edilebilmesi için “şeyler”in gözlemlenmesi gerektiğini savunur. Durkheim gibi o da ahlakın bir toplumun "ortak aklının" bir parçası olduğunu ve bu kolektif bilincin toplumsal gerçekler aracılığıyla anlaşılabilirliğini ileri sürer. Dolayısıyla ahlak ve davranışlar çeşitli sosyal olgular merkeze alınarak incelenebilir (Allan, 2005, s. 267). Örneğin dini kurumlar, tapınakları ziyaret ederek, bunların yerlerini, sayısını, teolojik anlayışlarını belirterek incelenmelidir. Martineau'ya göre yeni kurulan bir ülkede din görevlileri toplum üzerinde çok fazla etkiye sahiptirler, bu yüzden özel bir çalışmayı hak ederler. Bir toplumun azizleri, kahramanları ya da bilgeleri o insanların “ahlaki üslubunu” belirler. Şeylere bir diğer örnek ise intihar biçimlerini incelerken ortaya çıkar. Martineau'ya göre, bir toplumun intihar biçimleri yaygın duyguları ve ahlaki fikirleri işaret eder. Ayrıca, bir toplumun ahlaki duygularını öğrenmek için mezarlıklardan daha iyi bir yer yoktur çünkü buralarda insanların içlerindeki en derin duygulara tanıklık edilebilir. İnsanların değerleri askeri mi, saygılı mı yoksa ticari midir? Anıtlar üzerindeki yazılar bir toplumda “neyin uğruna ölmeye değer olduğuna” ilişkin tanıtıcı içerikler sağlar. Ölümün kısa dili yaşamın uzun söyleviden çok daha fazla şey öğretecektir. Bir toplumun suçlulara davranışı o toplumdaki ahlaki yapıyı gösterir. Suçlulara yönelik muamele bir toplumdaki ahlaki fikirlerin en güçlü kanıtlarıdır. Bir toplumdaki suç üzerindeki bilgi toplumun diğer sorunlarının da ortaya çıkmasını sağlar. Özetle

bir gözlemci bir toplumun kültürünün çeşitli görünümünü hesaba katmak zorundadır (McDonald, 2013, s. 2-169).

Üçüncü ve dördüncü adımlar ise “felsefi ve ahlaki hazırlık” ve “gözlemdaki koruyucular”dır. Martineau, bir toplumu gözlemlemek için belirli gereklilikler olduğunu söylemektedir (Allan, 2005, s. 268). Martineau’ya göre ahlakın ve davranışların gözlemlenmesinde gözlemci ve gözlemlenen olmak üzere iki kısım vardır. Gözlemci ilk olarak neyi bilmek istediği konusunda kararını vermiş olmak zorundadır. Doğa bilimlerinde belki tesadüfi gözlemlerle büyük sonuçlar elde edilebilir ancak bu ahlakın gözlemlenmesinde işe yaramaz. İkinci olarak –ki Martineau bunu yararlı bir sonuç vaat eden tek yöntem olarak belirtir– sosyal sistemin işleyişindeki tüm failerin hepsi bilinmelidir ve belirlenmelidir. Bu yapılırken tespit edilmesi gereken onların doğası değil, anlaşılacak zorunda olan ortaklaştıkları noktalarıdır. Bunlar çözülmedikçe hiçbir şey gerçekten görülemez çünkü sosyal hayat kişinin “insanların nasıl yaşaması gerektiğine dair” spekülasyonlarıyla tutarlı değildir. Gözlemci hem felsefi hem ulusal önyargıları dışlaması gerektiğini aklında tutmalıdır. Aynı zamanda gözlemleri için kendisine bir odak noktası oluşturacak ve gözlemlerinin gidişatını belirleyecek ilkelere sahip olmalı ve onlar hakkında doğru yorum yaptığından emin olmalıdır (Martineau, 2019). Bu şekilde araştırmacı yaptığı gözlemi kendi değer yargılarından koruyabilir.

Martineau, 1834 yılında başladığı kendi araştırmasında Amerika’yı incelemek üzere seçişinin nedenlerini Amerika’nın o dönemde yeni kurulmuş demokrasiye dayalı bir ülke olması ve İngilizce konuşulan bir ülke olmasından dolayı kendisine kolaylık sağlaması olarak açıklamaktadır. Bu özellik, “kendisi gibi sağır birisi için doğru bilgiyi gözlemlenmede ortalama bir fırsat sağlaması”na imkan tanımıştır (Martineau, 1837). Kadın olmasının kendisine bir dezavantaj olarak sunulmasına karşılık, Martineau, kadın olmanın pek çok açıdan daha derinlikli gözlemler yapmasını olanaklı kıldığından bahsetmektedir. Bunu “*çocuk odası, yatak odası, mutfak kamusal ve profesyonel meseleleri, insanların davranışlarını ve ahlaki değerlerini öğrenmek için mükemmel okullar...*” şeklinde ifade etmektedir. Ek olarak, kadın olmasının bir dezavantaj olduğu fikrine katılmamaktadır ve sokaktaki gündelik konuşmaları duymasını engellemesi nedeniyle kendisinin sahip olduğu tek dezavantajın işitme engeli olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte bu fiziksel dezavantajının bir yandan da insanlarda kendisiyle konuşurken mahremiyet duygusu yarattığını ve söylediklerinin “kendileri arasında kalacağına” yönelik bir güven ortamı oluşturduğunu ifade etmektedir (Martineau, 1837, s. 7). Bu anlamda Martineau, araştırma sürecinde araştırmacının niteliklerinin gözlem ve soruşturma üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Bir araştırma yapılırken, Martineau (2019, s. 27), kişinin bilmek istediği şeyi netleştirdikten sonra bilgiye erişmek için gerekli araçlarla donanması gerektiğini söyler. Bilgi edinmek için gözler, kulaklar ve anlayıştan daha fazlası gereklidir ki bu da anlayışın aydınlanması ve disipline edilmesidir. Gözlem için eğitimsiz bir anlayışta bir organın eksik olması yeğ tutulabilir. “Sağır gezginin” durumunda bu görülebilir. “Kör ve sağır gezgin belirli gerçeklik durumları karşısında kusurlu olabilir ancak felsefi olmayan (belirli bir odak noktası ya da yöntemi demek istiyor) gezginin durumu daha kötüdür. Algıladığı gerçeklerden herhangi birine doğru bir yorum getirip getirmediği bir şanstır”. Dolayısıyla Martineau’ya göre, araştırma sürecinde önemli olan sistematik bir yöntemle göre ve objektif olarak hareket etmektir.

Martineau’ya göre, insanın bir fiziksel doğası, bir de ahlaki doğası vardır. Fiziksel doğası insanın uzuvlarıyla çalışmasını ifade ederken, ahlaki doğa bilgi sahibi olmak için ideal ve gerçek dünya arasında bağlantı kurmak zorunluluğunu içerir. Bu yapılırken ideal ve gerçek dünyanın her birinin bir diğeriyle ispatlanması ve kişinin bu ispatı yaparken başkalarının değil kendisinin ellerini ve beynini kullanması gereklidir (Martineau, 2009a, s. 295). Araştırmacı konusunu seçtikten sonra ise çalışacağı konuya ilişkin uygun şekilde ayırdığı ve düzenlediği bir soru seti hazırlamalıdır. Yeni bir konu ortaya çıktığında bu listeye yeni sorular eklenmelidir. Yazılı notlar alınmalı, hatırlamayı kolaylaştırmak için gerekirse bir eskiz defteri kullanılmalıdır (McDonald, 2013, s. 2-171).

Martineau, toplumsal bir araştırmanın nasıl yapılması gerektiğine ilişkin yazılarında gözlemci ve gözlemlenen arasındaki ilişkiyi vurgulamış, objektifliğin önemine değinmiş ve gerçeğin dış dünyada aranması gerektiğini belirtmiştir. Ek olarak, bir toplum hakkında bilgi edinmek için “şeyler” olarak tanımladığı çeşitli odak merkezleri tanımlamış ve kültürel değerlerin “şeyler” yoluyla gözlemlenebileceğinden bahsetmiştir. Bu anlamda yeni ortaya çıkmaya başlayan sosyolojik araştırmaya ilişkin temel yöntemlerin sınırlarını çizmeye çalışmıştır.

3. Martineau Sosyolojisinde Irk, Emek ve Toplumsal Cinsiyet

Sosyal eşitsizlikler konusu sosyoloji biliminin ana sorunsallarından birini oluşturmaktadır. Modern toplumları inceleyen bir bilim olarak sosyolojide ırk, etnisite, toplumsal sınıflar, toplumsal cinsiyet, yaş gibi eşitsizlik odakları toplumsal incelemenin ana konularını ifade etmektedir. Sosyal bilimlerin her bir alanı toplumlarda var olan gelir, zenginlik, prestij ve güç farklılıklarıyla kendi sınırları dahilinde ilgilenmektedir.

Sosyoloji biliminin ortaya çıkışından itibaren eşitsizlikler konusu merkezi bir inceleme alanını ifade etmektedir. Dahrendorf (1969, s. 17), 19.yy.’da

toplumsal sınıfların oluşmasından bu yana eşitsizlik sorununa verimli bir cevap ya da çözüm bulunmadığından bahsetmektedir. Eşitsizlikler konusu Aristoteles ve Platon’dan başlayan, Marx, Weber gibi daha çağdaş yazarlar tarafından da konu edilmiştir. Günümüzde de toplumsal eşitsizlikler konusu çeşitli bakış açıları ile incelenmeye devam etmektedir.

Birinci Dalga kadın hareketleri sırasında süfrajelerin oy hakkı mücadelesi, her zaman ırk konusunu tek başına bir mesele olarak ele almasa da toplumsal cinsiyet ve baskının diğer biçimlerinin nasıl keşsedebileceği konusunda sıklıkla kölelik karşıtı hareketle ilişkilendirilmiştir (Tong ve Botts, 2021, s. 39-40). Fransız ve Amerikan devrimlerinde dile getirilen tüm insanların eşit olduğuna yönelik sloganlar 18. ve 19.yy.’lar boyunca entelektüellerin zihinlerini meşgul etmiştir. Bu doğrultuda Elisabeth Cady Stanton 1848 tarihinde *Declaration of Sentiments* (Duygular Bildirgesi)’i yazarak Amerikan Bağımsızlık Bildirgesini kadın hakları üzerinden yeniden yazmıştır. Bu bildirge ile Stanton tüm erkek ve kadınların Tanrı tarafından eşit yaratıldıklarını ve yaşam, özgürlük ve mutluluk haklarına sahip olduklarını belirtmiştir. Kadın hakları hareketlerinin kölelik karşıtı hareketle birlikte yürütülmesi Maria Stewart ve Sarah Grimke gibi kadın eylemcilerin köleliğin kaldırılmasına ilişkin yaptıkları çalışmalar ile ortaya çıkmıştır. Öncesinde 1840 yılında Londra’da gerçekleştirilen Dünya Kölelik Karşıtı Toplantısı’na Stanton’da katılmış, sonrasında Frances Wright kişisel bir kölelik karşıtı hareket yürütmüş, Tennessee’de ırkların ve cinsiyetlerin eşit yaşadığı ütopyik bir topluluk yaratmıştır (Danovan, 2020,s. 29-55).

Kölelik karşıtı kampanyalar İngiltere’de büyük oranda orta sınıfa mensup kadınlar tarafından yürütülmüştür. 1830 ve 1840’larda Britanya’da kölelik karşıtı kampanyaların kullandığı yöntemlerden biri köleler tarafından yetiştirilmiş şeker ya da diğer malları protesto etmek diğeri ise özellikle batı Hint Adaları ve Amerika Birleşik Devletleri de dâhil olmak üzere köle emeğinin baskın olduğu yerleri seyahat etmektir. Bu yüzyılda bir kadının tek başına seyahat etmesi fikri toplumda pek çok kesim tarafından yadırgansa da Martineau’nun da dâhil olduğu birkaç kadın köleliğe tanık olmak için Atlantik’in öbür tarafına geçmiştir. Harriet Martineau Amerikan toplumunu gözlemlemiş, ırksal ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerin gündelik yaşamdaki izlenimlerini analiz etmiştir. Amerika’nın Güney eyaletlerindeki kölelerin durumuna bizzat tanık olmuş ve kurgu, seyahatname ve gazetecilik dahil olmak üzere çeşitli türlerde yazarak kölelik karşıtı kampanyalarda önemli bir yer edinmiştir (Labovitz, 2011, s. 28-36). Çalışmanın devamında Martineau’nun Amerikan toplumu ekseninde toplumsal kurumların ahlaki pratikler üzerinden analizine yer verilecek, ırk, emek ve toplumsal cinsiyete ilişkin görüşleri ele alınacaktır.

3.1. Martineau'da Ekonominin Ahlakı: İrk ve Emek

Amerika'da 17. yy.'dan bütün eyaletlerde köleliğin kaldırılışına kadar geçen sürede Afrika'dan getirilen köleler Güney eyaletlerinde tütün ve pirinç tarlalarında kullanılmış, Kuzeyde ise hizmetçi, kâhya ya da arabacı olarak çalıştırılmışlardır. Kuzeyde endüstrileşmenin gelişmesiyle birlikte bu eyaletlerde kölelik kaldırılmıştır (Hunter, 1922, s. 2).

Hunter'a göre, bu değişimin birkaç nedeni vardır. İlk olarak Kuzey kolonilerinin yerleşimcileri orta ve daha alt sınıflardan kendi kazancını kendisi kazanmaya alışkın olan insanlardan oluşmaktadır. Buna karşın Güneye yerleşenler, hayatları boyunca çalışmamış ve çalışmaya onur kırıcı bir eylem olarak bakan aristokratlar ya da maceracılar oluşmaktadır. İkinci olarak Güneyde, beyaz adamın çalışırken hayatını tehlikeye atacak sıcak bir iklim vardır ancak Kuzey herkesin daha güvenle çalışabileceği daha ılıman bir iklime sahiptir. Üçüncüsü eyaletlerdeki toprağın yapısından kaynaklanmaktadır. Güneydeki toprak pamuk, tütün, pirinç ve şekerin yetiştirilmesi için daha elverişlidir ve bu ürünlerin bakımı organize geniş bir emek kitlesini gerektirmektedir ki bu emek arzı da kölelerden sağlanmıştır. Diğer yandan Kuzeydeki toprak organize bir emek gücü gerektirmeyen tahıl yetiştirmeye daha elverişlidir. Dolayısıyla köle emeğinin Kuzey için avantajları ya çok azdır ya da hiç yoktur. 18.yy.'ın sonlarına doğru çırçır makinesinin yaygınlaşmasıyla birlikte ise Kuzey eyaletlerde adım kölelik kaldırılmaya başlanmıştır (Hunter, 1922, s. 2-3).

Martineau'nun eserinde kölelik tartışılırken Kuzey aydınlanmış ve modern olarak, Güney ise barbar ve geri kalmış olarak nitelendirilmektedir. Bunun nedeni ise Martineau'nun kölelik sistemini feodal dönemden kalma bir olgu olarak görmesidir. Kölelik, bu anlamda, gelişmemişliğin temel göstergelerinden biridir. Ona göre, her yeni tren yolu açılışında, her yeni rıhtımda köleliğe bir darbe daha vurulmaktadır ve kölelik üzerine kurulan bir ekonominin yürütülemeyeceği açıktır. Bu konuyu Virginia üzerinden örnekler. Virginia'nın gelirinin esas olarak Güney pazarı için stoklanmış köle yetiştirilmesinden ibaret olduğunu, burada tarımın azalmaya devam ettiğini ve yeni bir kaynak sunulmadıkça eyaletin gittikçe yoksullaşacağını belirtir. Buna ilişkin çözüm önerisi ise zengin, bakir toprakların açılması, köleliğin kaldırılması, yerine özgür-siyah emeğin kullanılması ve tarım yöntemlerinin geliştirilmesidir (Martineau, 2009a, s. 43-44). Köleliğin kaldırılmasının üretim artışı getireceğine yönelik açıklaması ise aslında üst sınıf beyaz ve liberal bir açıklama ile savunulmaktadır.

“Geçim sıkıntısı başka yerlerde olduğu gibi burada da en iyi ekonomi öğretmeni... Refah ilk patladığında, mülk sahibi zengin, bakir bir toprağa oturduğunda ve pamuğun fiyatı

yükseldiğinde, zencileri için domuz pastırması ve mısır, ailesi için de diğer erzakları satın alır ve arazisinin her çizgisini pamuk yetiştirmeye adar. Alabama’da komşularının yaptığı gibi ilk mahsulden kazandığını toprağı ve kölelerinin bakımı için ödeyen ve bununla daha fazla toprak ve köle satın almak için yüklü miktarda parası olan birini tanıyordum. (...) Akıllı bir arkadaşı ‘işçilerinin özgür olmamasının servetine fayda sağlamak yerine büyük bir zarar’ verdiğini söyledi. Bu bilge adamın ifadesini kullanmak gerekirse ‘bir zenciye çalıştırmak için iki beyaz adam gerekir.’” (Martineau, 2009a, s. 44-45).

Martineau, “karlı bir iş olmamasına rağmen” köle çalıştırmaya Güneylilerin devam etme nedeninin köle sahibi olmanın aynı zamanda bir gurur kaynağı olarak görülmesine ve çalışmanın kölelere mahsus olduğu yönünde arkaik bir görüşün Güneylilerin kültüründe mevcut olmasına bağlamaktadır (Martineau, 2009a, s. 302-303). Martineau’nun metinlerinde çalışma kavramı hemen hemen kutsal bir içeriğe sahiptir. Martineau’ya göre çalışmak insanın doğasında olan bir şeydir ancak bazıları bunu “sapkın” bir şekilde reddeder. Çalışmamayı ve tembelliği bir meziyet olarak gören arkaik anlayışa karşı, Püriten bir yaklaşımla, çok sert ifadeler kullanmakta ve bunu “rezil emek” olarak adlandırmaktadır. Amerika’da emeğe olan yaklaşımın antik barbarlık ve modern aydınlanmacı görüş çerçevesinde hemen hemen ikiye bölündüğünü söylemektedir. Martineau, Güneyi kastederek köle sınıfının olduğu yerlerde çalışmanın başka bir isim taşımadıkça utanç verici bir iş olarak görüldüğünü, özgür eyaletler dediği Kuzeyde ise emeğin belki de medeni dünyanın diğer yerlerinde olmadığı kadar içtenlikle onurlandırıldığını belirtir ve ekler “Kuzeyde herkes ekmeği için kendi başı ve elleriyle çalışır.” (Martineau, 2009a, s. 302-303).

Amerika’da işçi grevlerine yönelik kayıtlar büyük oranda 1881 ve sonrasını kapsamaktadır. Ancak istatistiksel kayıtlara yansımaya bile öncesinde de dramatik grevler olduğu emek tarihçileri tarafından belirtilmektedir. 1840’lı yıllardan önce yaşanan işçi hareketleri grevden çok isyan şeklinde gelişmiştir. Bunlar genellikle yüksek fiyatlara, banka yolsuzluklarına, demir yolu inşaatlarına, ırksal ve dini düşmanlıklara yönelik kalabalıkları sokaklara döken protestolar şeklindedir. Bu isyanların temel özelliği protestocuların genellikle işyerlerinden ziyade mahalleleri eylem yeri olarak seçmeleridir. Dokuma, giyim gibi sektörlerde işten çıkarılmalar ya da ücret artışı talep eden grevler bile mahallelerde biriken öfkeli kalabalıklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1860 Massachusetts Ayakkabı İşçileri Grevi, 1867 sekiz saatlik işgünü için düzenlenen Chicago grevi de verilebilecek örnekler arasındadır (Montgomery, 1880, s. 87). Martineau’nun Amerikan kurumlarını eleştirdiği üç ciltlik eseri 1837 yılında basılmıştır. O

dönemde istatistiklere yansımış bir işçi grevi olmasa dahi sonrasında meydana gelen isyanlar ve grevler Kuzeydeki Amerikan işçi sınıfının sosyal gerçeklerine ilişkin bilgi vermektedir. Sonuç olarak, Martineau, endüstrileşmenin erdemlerinden bahsederken bu sürecin işçi sınıfına olan etkisinden pek fazla bahsetmemektedir.

Martineau, çalışma ve emek ekseninde Kuzey ve Güneyi karşılaştırırken kadınların Kuzeyde çalışma nimetine sahip olduklarını, zengin tüccarlar vb.lerinin eşleri dışında tüm evli kadınların ev işlerinden sorumlu olduğunu evli olmayan kadınların ise kendilerini desteklemek için çalıştıklarını belirtir. Martineau ev içi emek ve ev dışı ücretli emek arasında herhangi bir ayırım yapmıyor görünmesine karşın üst sınıftan kadınların çalışmadıkları için önemsiz meselelerle meşgul olduklarını söylemektedir. Köle eyaletler dediği Güneyde ise toplumda iki sınıf olduğunu söyler: Köleler ve efendiler. Köleler sınıfına, Martineau, sadece siyahları değil köle sahiplerinin eşlerini de dâhil eder. Bunu şu şekilde ifade eder: “*Köle sahiplerinin eşleri de kendi zencileri kadar köleler!*” Martineau, Güneydeki kadınları ele alırken iki uç kadın karakteri olduğunu söylemektedir. İlki Martineau’nün zihinsel güçlerinin yüksek olduğunu belirttiği kadınları oluşturur. Burada Martineau’nün bu sınıflandırmayı üst sınıf kadınlar arasında yaptığını belirtmek gerekmektedir. Ona göre bu kadınların zihinsel güçleri evdeki sorumluluklarının fazlalığı ile orantılıdır ve böylesine “barbar” bir toplumu yönetmek, kuralları uygulamak, tüm fiziksel ihtiyaçları sağlamak ve hiçbir şekilde kendilerine bakamayan bir dizi insanın alışkanlıklarını düzenlemek zorunda olduklarından bu kadınlar güçlü ve sıkı bir şekilde disiplinlidir. Diğer kadınlar ise ürkek, bağımlı ve bedenen uyuşukturlar (Martineau, 2009a, s. 306-309-310).

Çalışmanın utanç verici bir etkinlik olarak görülmesinin sadece üst sınıflarla sınırlı olmayıp kölelerin kendi aralarında da böyle bir inanç olduğunu belirtirken, Martineau, kölelerin beraber çalıştıkları ve “*kötü beyazlar*” (mean whites) olarak adlandırdıkları kişilere ilişkin yaklaşımlarından bahsetmektedir. Bu kişiler kölelerle beraber çalışan beyazlardan oluşmaktadır. Toplumsal hiyerarşi biçiminde ise köle olmayan beyazlar ve köle olan siyahlar arasındaki bir tabakayı işgal etmektedirler. Martineau’ya göre, bu beyazlar başka bir yerde geleceği ya da şansı olmayan insanlardan oluşurlar ve sınıflar içerisinde “*en aşağının aşağısı*”nı temsil ederler. Ona göre, renkli bir köle sınıfının olduğu ve köle oldukları için insanların renklerinin bir utanç kaynağı olarak görüldüğü bir yerde iki sonuç kaçınılmazdır: Köle olmayan siyahlar, beyazlar için lanetlidir ve siyahlar arasında hizmet eden beyazlar da siyahlar arasında lanetlidir (Martineau, 2009a, s. 311).

Martineau, kurumsallaşmış demokrasi kurumlarını ve bu kurumların pratikteki işleyişlerini anlama çabası ile Amerika'nın kurumsal ideolojisini merkeze koyar. Tüm Amerikan kurumları “tüm insanların özgür ve eşit doğdukları” prensibine dayanır ve bu ideoloji yöneticilerin iktidarının meşruiyetini oluşturur. Martineau, yöntem anlayışında ahlaki kuralların gözlemlenmesi için davranışlara ve tutumlara odaklanılması gerektiği yönündeki düşüncesine paralel bir şekilde kölelik kurumunun yazılı metinlere rağmen var olduğunu ve bir toplumu değerlendirirken yazılı metinlerdense toplumun tabii olduğu ahlak kurallarının ne olduğuna bakmamız gerektiğini söylemektedir. Dolayısıyla, köleler ve efendiler şeklinde ayrılmış olan ve birincil karakteristiğini “adaletsizliğin” oluşturduğu bir toplumda, Martineau, hiçbir sosyal erdemün mümkün olmadığını söylemektedir. Martineau, adalet ve insan hakları konularını köle sahiplerine sorduğunda karşılaştığı ifadelerin en belirgininin “merhamet” olduğunu belirtir. Beyazlar için köleler aşağı varlıklardır, çalışmak ve “beyazları kızdırmak” için doğmuşlardır, yardıma muhtaç, düşüncesizdirler ve bağımlı olmanın dışında hiçbir şeyi yapmaya kudretleri yoktur. Bu bakış açısı köle sahiplerinin gözünde merhametin bir biçimi olarak ortaya çıkmaktadır ve burada “merhamet”, “adalet”in yerini almıştır. Martineau, görüştüğü kişiler tarafından merhamet, hoşgörü ve sabır ifadelerinin içerisinde buldukları sistemi savunmak için sıklıkla kendisine söylendiğini belirtmektedir ancak yazara göre “Adaletsizliğin telafisi yoktur.” (Martineau, 2009a, s. 313-314-317).

Martineau, toplumdaki eşitsizliklerin oluşumunu çocuklukta sosyalizasyon ile pekiştirilen ilişki yapılarına bağlamaktadır (Terry, 1983, s. 255-256). Martineau, kölelik sisteminde büyüyen çocukların (yine üst sınıfa ait çocuklar) toplumdaki diğer gruplardan daha fazla zarar gördüklerini belirtir. Ona göre, toplumdaki erkek çocuklar bedensel cesareti erkeklığın en yüksek özelliği olarak görmek ve toplumun bir bölümünün köleliğinin geri kalanların özgürlüğü için gerekli olduğunu düşünmek üzere yetiştirilmişlerdir (Martineau, 2009a, s. 341-342). Kız çocukları içinse şu ifadeleri kullanır:

“Küstah olduğu için kırbaçlanan bir zenciye sahip olmakla övünen, kölesini sakatlayan bir efendinin pek de ‘beyefendice olmayan’ davranışına şaşırın küçük kızlardan ne beklenebilir ki? Bu tür dersler her zaman açıkça öğretilmez. Açıkça öğretilen bazen tersidir ama köleci bir ülkede çocukların etraflarında olup bitenlerden zorunlu olarak öğrendikleri şey budur. Tıpkı bir okuldaki en sade kızların aklın çekiciliğinin dikkate değer tek şey olduğuna dair gündelik vaatlere rağmen kişisel güzelliğin tüm yeteneklerden en önemlisi olduğunu düşünerek büyütüldükleri gibi...”(Martineau, 2009a, s. 342).

Martineau, köleliğin kaçınılmaz sonuçlarından birinin insan haklarının göz ardı edilmesi olduğunu ifade ederken Güneyin üst sınıfının kendisine köleliğin insanlarda “özgürlük aşkı”nı arttırdığından bahsettiğini söylemektedir. Buna karşılık olarak Güneydekilerin gerçek anlamda özgürlüğün ne olduğunu bilmediklerini ve kendi yaşadıkları baskının farkında olmadıklarını ifade eder. Bunu kanıtlamak için görüşmecilerine insan haklarına ilişkin fikirlerini sorduğunda aldığı cevabın “*emek karşılığı yeterince geçinebilmek*” olarak verilmesini gösterir (Martineau, 2009a, s. 343).

Martineau (2009a, s. 353-354). Güneydeki köle ekonomisini tartıştıktan sonra Kuzeydeki fabrikatörler ve tüccarlardan bahsetmektedir. Klasik liberal ekonomik görüşe uygun olarak Amerika’daki kişilerin rekabet özgürlüğünü toplumun geneli için olumlu bir şey olarak görmektedir. Bu rekabetçi anlayış, bireyler kötü girişimciler olsa bile kendilerinden sonra gelecek girişimcilere fikir vermeleri açısından toplumun bütünü için iyi bir durumdur. Nitekim Martineau, ABD’nin imalat sanayisindeki en önemli gelişmelerden bazılarının sonradan iflas eden kişiler tarafından yapıldığını belirtir ve iyi bir girişimin sabırlı olmayı gerektirdiğinden bahseder. Ona göre, aceleci bir girişimin olduğu yerde genelde çok fazla kibir vardır zira kişi çalıştığı konuyu değil, kendisini merkeze almaktadır. Ayrıca fabrikaların insanların ahlakını düzenlediğini belirtir.

“Fabrikalar, diğer türlü boşa harcanacak ve yanlış yönlendirilecek olan fazla enerji için güvenli ve faydalı bir istihdam sağlamaktadır. Bazı yerlerde imalathanelerin ortaya çıkmasından önce kötü bir ahlakın yaygın olduğuna şahit oldum. Şimdi ise sarhoşluğun halen büyük bir kötülük (social evil) olarak varlığını sürdürmesine rağmen aynı toplum fazlasıyla düzenli durumda. İstikrarlı bir işveren toplumun ahlakı için din adamlarından daha fazlasını yapma gücüne sahip.” (Martineau, 2009a, s. 355).

Kadın işçiler konusunda ise iyi bir ahlaka sahip olmalarının beklenilir bir özellik olduğunu belirtir. Kızların ev içi hizmet için fazla gururlu olduklarından pek çoğunun fabrikalarda olduğunu söyler. İşçi kızların bu nedenle herhangi bir ahlaksızlık seviyesine düşme ihtimallerinin düşük olduğunu, kontrol edilmelerine ihtiyaçları olmadıklarını ve kötü örneklerden kaçınabilecek güveni sağlayabildiklerinden bahseder. İşçi kızların gururlarının bir yabancı için kendilerini saygıdeğer bir konumdan mahrum etmeleri şeklinde görülebileceğini söylerken “... fakat bunların hepsi onların kendi meselesi, kendileri için kendi yaşam biçimlerini seçmek zorundalar. Ancak seçimlerinin nedenleri konumlarının en büyük tehlikelerinden daha üstün bir ruh durumuna işaret ediyor.” diyerek

çalışmanın daha ahlaklı bir yaşam sürmeyi sağlayacağına yönelik inancını yinelemektedir (Martineau, 2009a, s. 356). Yazının devamında Martineau'nün aile, evlilik ve toplumsal cinsiyete ilişkin görüşlerine yer verilecektir.

3.2. Martineau Sosyolojisinde Aile, Evlilik ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri

18.yy. hem Aydınlanma Çağında geliştirilen kuramların hayata geçirilmeye başlandığı hem de feminist hareketin teorik ve pratik başlangıçlarını içeren bir devrim ve aydınlanma dönemini ifade etmektedir. 1791'de Olimpe de Gouges'in kadın hakları ile ilgili broşürleri ve 1792'de Mary Wollstonecraft'ın *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Savunusu) eseri feminist düşünce için öncül eserler haline gelmiştir. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile birlikte insanların doğuştan getirdikleri doğal hakları olduğu fikri feministlerin erkeklerin sahip olduğu haklara kadınların da sahip olabilecekleri umudunu beslemiştir (Danovan, 2020, s. 21-22). *Society in America*'da, Martineau, Wollstonecraft'ın metniyle etkilemeye çalıştığı türden başarılı bir devrimi ifade ettiği için Amerikan Devrimi'ni merkeze almaktadır. Amerikan hükümeti devredilemez haklara, eşitliğe ve adalete ilişkin ilkelerle yola çıkarak bu yeni ülkeyi kurmuştur (Hobart, 1994, s. 228).

Martineau, ekonomi-politik incelemeyi feminizm için bir teori olarak tasavvur etmektedir ancak bunu yaparken liberal teoriye yaslanır. Kadınların ekonomiye katılımlarını ve mülkiyet haklarını yasaklayan ideolojilere karşı durur çünkü ona göre bu haklar bağımsız bir sivil ve politik varoluşun kaynaklarıdır (Hobart, 1994, s. 228). Martineau'nün araştırmasında domestik alanı ifade eden ev, evliliği olduğu kadar toplumun ekonomi ve dağıtım yapılarını (imalat, pazarlar, yollar vb.), genel olarak ticareti (kişiler ya da gruplar arasındaki anlaşmalar, fikir veya duygu değiş tokuşu vb.) ve toplumun genel sağlık seviyesine ilişkin bilgileri de içeren bir alandır. Ayrıca ev, çocukların öncelikli sosyalizasyon alanı olduğu gibi ahlaki değerlerin ve davranışların gözlemlenebileceği en önemli yerlerden birisidir. Dahası, evlilik içerisinde kadınlara muamele biçimi “*evrensel mutluluk hakkı*” çerçevesinde bir toplumun değerlerinin ölçülebileceği anahtar bölgelerden birisidir (Allan, 2005, s. 271). Bunu, şu cümlelere anlatır: “*Eğer bir uygarlık testi aranıyorsa toplumun yarısının diğer yarısı üzerindeki iktidarının ölçüsünden daha fazla emin olabileceği bir ölçüt yoktur. Amerikan uygarlığı bu teste göre beklenilenden daha aşağı bir sıradadır. Amerikalılar kadınlara muamelede sadece kendi demokratik prensiplerinden değil, eski dünyanın bazı bölümlerinden daha alt sıradadır*”. (Martineau, 2009b, s. 105).

Martineau (2009b, s. 1-2-6)'ya göre, herhangi bir halkın medeniyet düzeyi, o halkın arasındaki en yaygın fikrin yüceltilmesine tekabül eder. Buna

göre, “vahşilerin” önde gelen fikri bedensel ihtiyaçların teminini sağlama gerekliliğidir. Bu yüzden medeniyetteki ilk adım bedeni iyileştirmenin rafine yöntemlerini geliştirmektir ki bedenin gereksinimleri düzenlenebilsin ve kolaylaştırılabilir. Böylece hazza ve tembelliğe olan sevgi, emek ve diğer yaratıcı uygulamaların birleşimiyle başarılı olabilir. Sonrasındaysa sıra zenginlik arzusuna gelir. Zenginlik arzusundan sonraki evreye ise hiçbir ulus ulaşamamıştır. Ona göre, Amerika, eski uluslardan, kurumlardan ve alışkanlıklardan oluşan henüz ulusal bir karakteri olmayan yeni bir ülkedir. Dolayısıyla aile ve evlilik biçimleri Avrupa’dan farklı özellikler gösterse de temelde erkek egemenliğine dayanmaktadır.

Martineau (2009b, s. 106-107), kadınların aklının hapsedildiğini, zaaf gösterdiklerinde desteklenip güçlü olduklarında ise cezalandırıldıklarını söyler. “*Dünyada kadınların şövalyeye muameleden hoşlandığının bu kadar övüldüğü başka bir ülke yoktur.*” Ek olarak, siyasal metinlerde özgürlük, adalet gibi sözlerin geçmesine rağmen, Martineau’ya göre kadınlara sadece “*şımartılma*”ya (indulgence) dayanan müsamaha gösterilmektedir. Bu anlamda, kadınlar özelinde, adalet, *şımartılma* ile ikame edilmiştir. Kadınların durumu kölelerinkinden sadece prensipte farklıdır ki o da “küçük” ve “kapsisli” yerine *şımartılmanın* daha evrensel olmasından kaynaklanmaktadır. Her iki durumda da adalet “*en güçlünün hakları*” (beyaz-erkek köle sahipleri) mazeretiyle reddedilmektedir. Bu durum bir sınıf olarak kadınların fiilen alçalmasına ve insan haklarının güçlünün keyfine uyarlanmasına tanıklık etmektedir. Kadının zekâsı “*kural bağımlılığı*” ile sınırlandırılmıştır. Zekânın adil bir şansa sahip olduğu yerde kural bağımlılığı da olmaz. Nitekim kadınların sosyal kurallara bağımlılığı aslında zekâlarının tamamen pasif olmamasından, kendi güçlerini göstermeyi dar ahlak çerçevesi ekseninde yapmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, kural bağımlılığı, zekânın kendisine konan sınırlandırmalarla ilk mücadelesinin belirtisidir ve umut vericidir. Martineau’da “*en güçlünün hakları*”nın kötüye kullanımı kadınlar nezdinde “*şımartılma*” ile örtülmektedir. Bunu, en güçlü olarak sınıflandırdığı beyaz erkekler, kadınların insan haklarını anlamaya yönelik “yüce gönüllülük”leriyle yapmak istemektedirler. Bu şekilde kadınlara izin veriyormuş gibi görünerek kadınların ahlakını ezmektedirler. Kadınlar ise kendilerine güvenmek yerine kendileri dışındaki her şeye güvenmeye devam ettikleri sürece kendilerinden beklendiği gibi zayıf, cahil ve itaatkâr olacaktırlar (Martineau, 2009b, s. 107-116).

Kadınların zekâlarının sınırlandırılması gereksiz eğitim metotlarıyla yapılmaktadır. Bu eğitim aslında kısıtlı bir eğitimidir ve sosyal konumun cinsiyetlere özgü disiplin anlayışını içerir. Kadınların aldıkları eğitim onlara daha geniş bir eğitimin düşündüreceği hayattaki amaçlardan hiçbirini vermemektedir.

Dolayısıyla aslında kadınlara eğitim verilmemektedir. Kadınların eğitim sürecinin içeriğine bakıldığında herkesin öğrenmesi gerektiği düşünülen, zamanı dolduracak, dikkati zararsız bir şekilde meşgul edecek, diksiyonu geliştirecek, kadınların kocaları için daha iyi bir yoldaş olmalarını sağlayacak ve çocuklarına öğretebilecekleri şeyleri içerdiği görülmektedir. Ek olarak, kadınlara hayatta evlilik dışında tek bir alan bırakıldığını söyler ve o alan da dindir ancak Martineau’ya göre, dinin zekâ üzerinde olduğu kadar davranış üzerindeki etkileri de küçüktür (Martineau, 2009b, s. 108-110).

Martineau’ya göre bazı erdemler “kadınsı” ya da “erkeksi” olarak algılanmaktadır. Kendisinin “sert erdemler” dediği erdemler erkeklere uygun görülürken, “yumuşak erdemler” kadınlara uygun erdemler olarak görülmektedir. Ona göre, bütün bunlar yanılığdan ibarettir. Örneğin, kadınlara toplumda atfedilen “iffet” (modesty) sahibi olma özelliği kadınların karşıt oldukları fikirleri bile yeterince savunamamasına neden olmaktadır. Bu konuyu kölelik karşıtı söylemlerde bulunan kadınlar üzerinden örneklendirmektedir. “*Şunu biliyorum ki leydiler kölelik karşıtı fikirlere sahip değiller fakat öyleymiş gibi hareket ediyorlar. Cinsiyete atfedilen çekingen iffete yönelik sürekli çılgılık, sansürcülerin, iffetin vicdana bağlılıkla tutarsız olduğuna ilişkin görüşlerini kanıtlamaktadır. Eğer böyleyse iffet ölsün!*” (Martineau, 2009b, s. 112-115).

Martineau, bir kadının cesaret gibi “sert erdemler” olarak görülen bir duygu olmaksızın hayatta elinin kolunun bağlı olacağını belirtir. Kadınların, hayatlarında, sırf bir akla sahip oldukları için mücadele etmeleri gereken zahmetler ve zorluklar, yüzleşmeleri gereken fiziksel ya da ahlaki tehlikeler, hiç kimsenin kendilerine yardım edemeyeceği çatışmalar olacaktır. Bir kadın istediği kadar bir erkeğe yaslansın, erkeğin kadın için bu işleri yapma yeterliliği sınırlıdır. Kadınlar, çok azı fiziksel, çok daha fazlası toplumsal olan pek çok kötülükle karşılaşmaktadır, erkekler onları bütün bu tehlikelerden koruyamazlar zira erkeklerin sadece kendi fikirleri üzerinde kontrolleri vardır, ahlaki dünya ve insanoğlunun ahlaki yaşamı üzerinde –ki bu toplumdaki her şeyin içerisinde bulunur- kontrolleri yoktur. Erkekler, bu şekilde, kadınların hayatın acıları ve mücadeleleriyle savaşmaları için ihtiyaçları olan güce zarar verdiklerinin farkında olmalıdırlar (Martineau, 2009b, s.116).

19.yy.’da Darwin’in seksüel seleksiyon anlayışı cinsiyetlerin davranışlarını değerlendirmede ana referans noktasını oluşturmaktadır. Bu anlayışa göre, kadınlar ve erkekler doğaları gereği eşit değillerdir. Örneğin tüm diğer hayvanlarda olduğu gibi insanda da cinsel davranışta erkeklerin kadınlara göre daha “tutkulu”, seksüel olarak daha istekli kadınların ise daha “mahcup” oldukları varsayılmaktadır. Erkekler dişilere ulaşmak için rekabet etmekte ve

dişiler daha “üstün” erkeği tercih etmektedirler (Roughgarden, 2007, s. 23). Ek olarak, duyguların cinsiyetlendirilmesi uzun bir tarihsel dönemin ürünüdür ve duygular sıklıkla bir cinsiyetin belirleyici işaretleri olarak görülürler. Kızgınlık, öfke, cesaret maskülen özellikler olarak görülürken, ılımlılık, şirinlik, korku, utangaçlık feminen olarak görülür. Sonuç olarak duygular bir sosyal inşanın ürünüdür (Boquet ve Lett, 2018, s. 7-9). Martineau’ya göre, “eril” ve “dişil” erdemler olduğu yanılgısına sahip bir toplum ilerleyemez. Martineau, erkeklerin kaba ve zalim olduklarını “*en güçlünün haklarını*” kötüye kullandıklarını belirtir. (Martineau, 2009b, s.116). Martineau’nün “*en güçlünün hakları*” ifadesi Darwinist bir çağrışım yaratsa da döneminde hakim olan cinsiyetler arası eşitsizliği doğanın bir sonucu olarak gören yaklaşımları benimsemediği görülmektedir. Ona göre, cinsiyet eşitsizlikleri toplumsal cinsiyet ilişkilerinde kadınlara atfedilen bağımlı rolden kaynaklanmaktadır (Arni ve Müller, 2004, s. 82). Bu roller sosyalizasyon sürecinde kız ve erkek çocuklarının hem eğitimlerinin hem de kendileri için yüceltilen değerlerin farklılaşmasında ortaya çıkmaktadır.

Martineau’nun evlilik ile ilgili görüşlerine bakıldığında ise Amerika ve Avrupa arasında bir kıyaslamaya giderek Amerika’nın evlilik, boşanma gibi konularda Avrupa’ya kıyasla daha özgürlükçü olduğunu söylemektedir. Bununla beraber, bu ülkede de kadınların az eğitilmiş, pasif ve itaatkâr olması gerektiği yönünde düşünceler devam ettiği için evliliğin burada da kusurlu bir kurum olarak kaldığını söylemektedir. Amerika’da pek çok eyalette kadınların mülkiyet hakları Avrupa’dakinden daha iyi durumdadır ancak bazı hukukçular bu durumu tasvip etmemektedirler. Bu hukukçular, Martineau’ya “*kocasına uzun yıllar yardımcılık ve arkadaşlık yapmış eşin yasal ve doğal olarak kocasının işlerine sahip olması yerine maaşlı bir ev hanımı gibi bir mirasla paylaşılması gerektiği yönünde öfkeli ifadelerde*” bulunmuşlardır (Martineau, 2009b, s.120-121-122).

Martineau, evliliklerin pek çoğunun para için yapıldığından bahsetmekte ve bu durumu ahlak dışı bir davranış olarak görmektedir. Ona göre, eğer sosyal yapıda bir yozlaşma, sosyal yöntemlerde, bireysel eylem prensiplerinde bozulmalar varsa herhangi bir refah anlayışı ya da düzenlemesi toplumu saf tutmaya yetmeyecektir. Para için genç kadınların yaşlı erkeklerle evlenmesini ve bu durumun sempatik bir şey olarak görülmesini eleştirmektedir. Martineau, bu durumu eleştirirken sert bir dil kullanır: “*Herhangi bir baskı altında gönüllerini yasal fahişeliğe feda edenlere sempati duymuyorum. Bu tarz bir evliliğin kaçınılmaz sonucu evliliğin kutsallığının bozulması ve ahlaksızlığın başarısıdır.*” (Martineau, 2009b, s. 128). Amerikalıların ahlaki olarak kendilerinin düşündüğü kadar saf olmadıklarını söylerken, eğer biraz samimilerse en azından paralı evlilik âdetini getirmekten kendilerini sorumlu tutan aristokrat şehir sınıflarına bunun

dindar bir şükranla ya da vatansever bir kibirle yapılmasına izin vermemeleri gerektiğini belirtmektedir (Martineau, 2009b, s. 129-130).

Martineau (2009b, s. 129-130)’a göre, zenginlik ya da fakirlik ortamı ne olursa olsun insan doğası her yerde hemen hemen aynıdır. Buna göre, daha iyi bir gelecek için servet birikiminden ziyade insan doğasına adaletli davranmak gerekir. Martineau, hukuk ve alışkanlıkların ahlaksızlık yaratabileceğinden bahseder. Bu nedenle, toplumda bunlar sürekli gözlemlenmeli ve düzenlenmelidir. Yasalar ve gelenekler tek başına erdemi yaratamaz ancak onu cesaretlendirip koruyabilir zira erdem yasalar ve geleneklerden kaynaklanmaz. Mevcut durumda izlenecek yol dışsal sosyal koşulların herhangi bir tesadüfi düzenlenmesinden ziyade toplumsal amaçları yüceltmek ve tüm toplumun öz disiplini güçlendirmek gerekmektedir. Bu da herkesin kendi çabasıyla kendisini tamamlaması ile mümkün olabilir. Bu anlamda, özellikle kadınlara, yaratıcılarının onlara verdiği doğuştan gelen güçlerini kullanmalarına izin verilmelidir. Toplumsal erdem için asli olan otorite tarafından sindirilmemiş özgür ahlaki eyleme imkân tanımaktır. Kadınlar cesurca saf (purity) olurlarsa “*ahlaksızlığın alçak tiranlığı*” son bulabilir.

Martineau’nun “*safılık*” kavramına bu kadar atıfta bulunuyor oluşunun bir nedeni Weber (2013, s. 154)’in de belirttiği gibi insanların saygıdeğer olmalarına çalışan, insanlığı, bilinçli, uyanık ve aydınlık bir yaşam sürmeye ve bireysel yaşamı güdülerden kurtarıp, bu yaşama bir düzen getirmeye dayanan Püriten asketizmdir. Bir diğer nedeni ise, yine Püritenizm ile bağlantılı 19.yy. feminist görüşlerden kaynaklanmaktadır ki bu görüşler “*Sosyal Safılık Hareketi*” olarak o dönemde etkili olmuşlardır. Kısaca açıklamak gerekirse, bu dönem kadınların, erkek cinsel davranışını dönüştürmek, fahişeliği önlemek ve “*kadınları erkeklerin aşırı cinsel davranışlarından korumak*” amacıyla örgütlendiği yoğun bir kampanya dönemini ifade eder. Bu hareket kökenini 17.yy.’dan alan ve 19.yy.’ın sonlarında geniş boyutlara ulaşan, püriten, seks ve ahlaksızlık karşıtı muhafazakâr bir hareketi ifade etmektedir. Kadınların “*safılıklarının*” korunması ve en büyük “*sosyal kötülük*” olarak görülen fahişeliğin denetim altına alınması yönünde etkinliklerde bulunulmuştur. Bu dönem hem bir dinsel canlanma hem de İngiliz orta sınıfı tarafından bulaşıcı hastalıklardan korunmaya karşı önlemlerin alınmasının talep edilmesine tanıklık etmiştir. Zamanla kölelik karşıtı hareketle birleşmiş ve geniş bir katılımcı çekmiştir (Jeffreys, 1997, s. 1-7). Yazılarından anlaşılacağı üzere Martineau’da bu hareketlerden oldukça etkilenmiş görünmektedir.

Martineau, kadınların, Amerika’da anne ve eş olmanın dışında pek bir şey yapmadıklarını söyler. Ona göre, “*Tüm kadınların tek bir ciddi amacının*

olduğu yerde kadınların birçoğu bu amaç için uygun olmayacaktır” ve kadınlar eş ve anne olmaya devlet adamı ya da general olmaktan daha uygun değillerdir (Martineau, 2009b, s. 131). Martineau’ya göre kadınların emek piyasasından dışlanmaları ve genel tabiiyetleri arasında bağlantılar vardır. Kadınların kendi ekmeklerini kazanmaları hemen hemen imkânsızdır, bunun için toplum tarafından ne cesaretlendirilirler ne de çalıştıklarında emeklerinin karşılığını alabilirler. Kadınlar, kendi ekmeklerini kazanma cesaretini gösterdiklerinde ise zorlu koşullarla karşılaştıkları görülmektedir. Kadınların emek piyasasından dışlanması pek çok “sosyal kötülük”ün nedenidir. Bu sosyal kötülükler kadınların sahip olacaklarından daha fazlasını istemelerinden kaynaklanmakta, onları “*şehvet düşkünlerinin*” müdahalelerine açık bırakmaktadır. Ekonomik faaliyetlerden dışlanma kadınların itaatkârlığını güvence altına almaya yarayan bir araçtır ve kadınların önemsiz, küçük işlerle uğraşmaları ahlaki zayıflıklara neden olmaktadır (Frost; Martineau; Wollstonecraft; Austen, 1991, s. 265-266).

Martineau (1837, s. 148-149), kadınların da siyahlar gibi politik olarak var olmadıklarını söyler. Bu durum renkli insanların durumunda olduğu gibi kadınların durumunda da anayasal eşitlikle bağdaşmamaktadır. ABD, mülkiyeti olan kadınları vergilendirmek, eşlerinden boşanmalarını sağlamak, hapsetmek ya da belirli suçlamalar karşısında idam etmek hakkına sahiptir. Bazı eyaletlerde hükümet kadınlara eşlerinin mülkiyetlerinden pay verirken bazı eyaletlerde ise kadınlar eşlerine bütün mülkiyetlerini devretmek zorunda kalmaktadırlar. Bu adaletsiz bir durumdur zira hükümetler yurttaşların rızası dışında bu haklara sahiptirler. Demokrasilerde çocuklar, “aptallar” ve “suçlular” hariç herkesin eşit temsil hakkı vardır.

Martineau, burada Jefferson’un kimlerin oy hakkından dışlanacağına dair ifadelerini ortaya koymaktadır. Buna göre, takdir yetkisini henüz kazanmamış bebekler, “*ahlakın bozulmasını ve konunun belirsizliğini önlemek için erkeklerin halka açık toplantılarına rastgele karışamayan*” kadınlar ve irade ve mülkiyet hakları olmayan köleler oy verme hakkının dışında tutulmuştur. Martineau, bunların hiçbir mantıklı izahı olmadığını ve kadınların da köleler gibi irade ve mülkiyet haklarını ellerinde tutamadıkları için oy kullanamadıklarını belirtir. Martineau, John Stuart Mill’in kadınların oy hakkına ilişkin “*Bir şey oldukça açıktır ki çıkarları diğer bireylerin çıkarlarıyla ilgili olan tüm bireyler rahatsızlık duyulmadan (politikadan) çıkarılabilirler. Bu ışıktaki kadınlar şöyle kabul edilebilir: babalarının veya kocalarının çıkarlarına dâhil olan herkesin çıkarları...*” sözlerine atıfta bulunarak bu görüşe karşı çıkar. Ona göre, gerçek demokratik ilkede hiç kimsenin çıkarlarının bir diğeriyle aynı olamayacağı ve bu çıkarlardan emin olunamayacağının hesaba katılması gerekmektedir (Martineau, 1837, s. 149-150).

Mill'in görüşü, Martineau'ya göre, kocası ya da babası olmayan kadınlar var olduğu sürece saçmalaktan öteye geçmez. Kocası ve babası olan kadınların çıkarları hiçbir zaman onlarınkiyle aynı olamazken, kadınları kocalarından ve babalarından koruyan yasalara ihtiyaç vardır. Kadınlar ve erkekler arasında mülkiyet eşitliği olmasını isteyenler siyasi görevlerin kadınların yerine getirmesi gereken diğer görevlerle bağdaşmayacağı gerekçesiyle siyasi temsile karşı çıkmaktadırlar. Bu fikre cevap olarak Martineau, kadınların kendi kendilerinin yargıcı olması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre, Tanrı tüm görevlerin yerine getirilmesi için zaman ve güç vermiştir, eğer vermemiş olsa bile, yine de bu görevlerin hangisini alacaklarına ve hangilerini bırakacaklarına kadınların kendisinin karar vermesi gerekir. Kadınlar hakkında erkekler tarafından verilen kararlar bu kararlara kadınların rıza gösterdiği ön kabulüne dayanır ancak gerçekte öyle değildir (Martineau, 1837, s. 150). Kadınlar, Martineau'ya göre kendilerinin kararlarının dâhil edilmediği bir yaşama sahiptirler ve politikada söz haklarının olmaması onları erkeklerin kararlarından azade kılmayı meşrulaştırmaktadır.

“İçinde bulunduğum toplumun kanunlarına ne kadar itaat edersem edeyim, toplumla benim aramda değil, benim yargım ve iradem arasında bir mesele olduğunu beyan ederim. Yasaları çiğnediğim için bana verilen herhangi bir cezayı gereksiz zarar olarak kabul etmeliyim: çünkü bu yasaları hiçbir zaman gerçekten veya fiilen onaylamadım.”
(Martineau, 1837, s. 152).

Martineau'nun kadınlara, aile ve ev yaşamına ilişkin görüşlerine bakıldığında kadınların kamusal hayata katılımlarının önlenmesinin onları hem düşünsel hem de toplumsal anlamda sınırladığını ve ücretli bir işte çalışmalarının bağımlı rollerinden kurtulmalarını sağlayacağını düşündüğü görülmektedir. Martineau, ev içi alanı ve kadınlara uygun görülen konumları kadınların potansiyelini gerçekleştirmelerinin önünde bir engel olarak görmekte ve erkeklerin “en güçlünün hakları”nı kötüye kullandıklarını belirtmektedir. Makale Martineau'nun görüşlerinin genel bir değerlendirmesini ve eleştirileri içeren sonuç bölümüyle devam edecektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu makalede sosyolojinin kurucu düşünürlerinden Harriet Martineau'nun sosyolojik düşüncedeki yeri, yöntem anlayışı, ırk, emek ve toplumsal cinsiyete ilişkin görüşleri eserlerinden hareketle anlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Martineau, döneminde bir hayli ses getirmiş hem teorik hem de yönetsel olarak sosyolojide kendisinden sonra gelen pek çok düşünce akımına

öncülük etmiştir. Sosyolojide ilk yöntem anlayışını geliştirmiş, toplumsal kurumları analiz etmiş, toplumsal gerçeğe ilişkin bilgiyi bizzat toplumun içerisinde gözlemleyerek aramıştır. Kendi dönemindeki pek çok kadın yazar gibi sosyoloji tarihinde unutulmuş bir isim haline gelmiş, eserleri uluslararası akademik platformlarda çok geç keşfedilmiştir. Türkiye'deki sosyoloji literatüründe ise kendisi hakkında herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamakta, kurucu düşünürlerden biri olmasına rağmen hakkında pek de bir şey bilinmemektedir.

Martineau'nun yöntem anlayışına bakıldığında etkilendiği pozitivistlere uygun olarak gözlemcinin tarafsızlığına ve sistematik bilgi toplanmasına büyük önem verdiği görülmektedir. Özellikle bir toplumu değerlendirirken araştırmacının objektif olmasını ve aşırı genellemelerden kaçınmasını etik bir ilke olarak ortaya koymuştur. Martineau'nun toplumsal kurumlar ile ilgili gözlemlerine bakıldığında bir toplum hakkında bilgi edinmede toplumsal yaşamın her alanına nüfuz etmeye çalıştığı ve gözlemlerini detaylı bir şekilde yazdığı görülmektedir. Martineau'nun toplum hakkında bilgi toplarken görüştüğü kişilerin niceliksel çokluğuna ve temsiliyet oranlarına dikkat ettiği görülmesine rağmen toplumdaki her sosyal grubun çalışmalarında doğru temsil edildiğini söylemek zordur. Eserlerinden de anlaşılacağı üzere kendisi gibi üst sınıftan kişilerle görüşerek verilerini toplamıştır. Köleler ve işçiler hakkındaki söylemleri başkalarından duyduğu dolaylı bilgilere dayanmaktadır ve eserlerinde alt sınıftan kişilerin sesleri duyulmamaktadır. Buna karşın alt sosyal gruplara ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında dönemindeki mevcut ideolojileri eleştirel bir biçimde ele aldığı da su götürmez bir gerçektir. İşçi ve kölelerle doğrudan görüşmemiş olması bu sosyal gruplar hakkındaki bilginin beyaz-üst sınıf kaynaklı bir bilgi olmasına neden olmaktadır.

Martineau, Amerika'nın toplumsal kurumlarını değerlendirdiği yazılarında bu değerlendirmeleri Kuzey-Güney ayrımını temel alarak yapmıştır. Kuzey ve Güney arasındaki farklılıklar evrimci bir anlayışla barbar-uygar dikotomisini ekseninde ele alınmıştır ve ana tartışma bu iki bölge arasındaki toplumsal değerler üzerinden yürütülmüştür. Bu anlamda, Kuzey uygar değerlere sahip, Güney ise barbar değerlere sahip bölgeler olarak ele alınmış, bu iki bölgenin ekonomik yapısının farkları üzerinde yeterince durulmamıştır. Buna karşın endüstriyel kapitalizmin gelişiminin kölelik gibi arkaik bir toplumsal yapıyı ortadan kaldıracığının da farkındadır. Genel olarak Martineau'nun yazılarında toplumsal yapıların öneminin göz ardı edildiği ve bireye gereğinden fazla vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir.

Martineau'nün toplumsal ve ekonomik sorunların kaynağını sadece feodal ve modern değerlerin çatışması olarak ele alması farklı toplum tiplerinin oluşumlarında üretim biçiminin ve üretim ilişkilerinin etkisinin göz ardı edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bununla paralel bir şekilde sorunların çözümünü modern değerlerin kazanılmasına bağlaması ekonomik alt yapıya dayalı unsurların analizinin yüzeysel kalmasına neden olmaktadır.

Martineau, Püriten bir ahlak anlayışı çerçevesinde çalışma ve emeği yüceltmektedir ancak bu emeğin sosyal gerçekliğine, çalışma koşullarına değinmemektedir. Güney'i değerlendirirken köleliğin bir insan hakları ihlali olduğunu vurgulamaktadır ancak köleliğin kaldırılmasına ilişkin ikna yöntemi köleliğin aslında karlı bir iş olmadığına dayanan kapitalist bir yaklaşımı içermektedir. Buna karşın ırklar arası eşitsizlikleri vurgularken detaycı bir yaklaşım benimsemektedir. Siyah köleler arasında çalışan beyazların durumunda örneklediği hem ırksal hem sınıfsal konumlanmaları vurgulaması ırkın ve sınıfın insanlar tarafından algılanışında önemli bir tespiti ifade etmektedir.

Martineau, endüstriyel Kuzey'i ideal bir toplum örneği olarak göstermekte, Kuzey eyaletlerdeki toplumsal yapıyı yeterince analiz edememektedir. Buna karşın Güney'e ilişkin analizlerinde eşitsizlikler ve toplumun ahlaki yapısı üzerinde daha derin çözümlemelerde bulunmaktadır. Eşitsizliklerin toplumun ahlak yapısına yansımalarını değerlendirdiği yerlerde, özellikle adalet kavramının kadınlar özelinde “şımartılma”, köleler özelinde ise “merhamet” ile ikame edildiğini söylemesi eşitsizliklerin ideolojik düzeyde nasıl üstünün örtüldüğünü ve meşrulaştırıldığını gözler önüne sermektedir.

Martineau, gözlemlerini yazarken sosyolojik imgelemin ilk örneklerinden birini vermektedir. Eşitsizliklerin sürdürülmesinde sosyalizasyon sürecine atfettiği önem toplumun değerlerinin yeniden üretim mekanizması olarak sosyalizasyonun önemini ortaya koymaktadır ancak sosyalizasyon vurgusunda değindiği çocuklar da yine üst sınıf-beyaz ailelerin çocuklarıdır. İşçi sınıfından ya da köle sınıftan çocukların durumuna ilişkin okuyucuya belirgin bir veri sunmamaktadır. Dolayısıyla bu sosyal gruplar Martineau'nün analizlerinde, pasif toplumsal aktörler olarak yer bulmaktadır ve fabrikatörlerin işçi sınıfının ahlakını düzenlediği görüşünde de görüldüğü üzere alt sosyal grupların geliştirilmesini üst sınıfların misyonu olarak görmektedir. Martineau, kapitalist rekabet anlayışını ve çalışma ilişkilerini kutsadığı görülmektedir. Toplumsal sınıflar arası ahlak düzeylerini değerlendirirken –ki buralarda Püriten ahlak anlayışını referans noktası olarak almaktadır- çalıştığı müddetçe ahlaklı kalabilen bir işçi sınıfı, işçi sınıfının ahlakını düzeltmekle yükümlü fabrikatörler ve düşük ahlaklı kendi işlerini kölelere yaptıran köle sahipleri şeklinde ayrımlara gitmektedir. Martineau,

özellikle köle sahipleri için pek çok şey söylerken, kölelerin ahlakı konusunda pek de bir şey söylememektedir.

Ahlaki değerleri ele alırken Martineau, “kadınsı” ve “erkeksi” görülen değerleri ele almaktadır. Bu değerlerin aslında kadınların erkeklere tabiiyetini arttırmaya yarayan hegemonik bir araç olduğunu vurgulaması kendisinden sonra gelen ataerkil yapı çözümlmelerine kaynaklık etmektedir. Cinsiyetler arasında farklılaşan değerleri ele alırken bir yandan da ataerkil yapının erkekler üzerinden işleyen yönünü ortaya koymakta ve bu değerlerin her iki cinsiyette de yanlısamalar yarattığını göstermektedir. Ahlaki yapı analizinde merhamet, cesaret, adalet, iffet gibi değerleri eleştirel bir biçimde ele alması duygu sosyolojisinin ilk örneklerinden birini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Martineau, insanları ve olayları betimlerken, “en güçlünün hakları”, “doğanın aristokratlar” vb. Sosyal Darwinist kategorileştirmelere başvursa da toplumu yaşadığı döneme göre daha eşitlikçi bir perspektifle ele almaktadır. Ancak hem cinsiyetler hem de toplumsal sınıflar hakkında söyledikleri kendi Püriten ahlakından ve Viktoryen cinsiyet kavrayışından bağımsız değildir. Ahlaksızlık, Martineau’nün metinlerinde sürekli kaçınılması gereken ve sosyal yozlaşmanın ürünü olan bir “sosyal kötülük” olarak ele alınmaktadır. Toplumu değerlendirirken ahlakın önemine yaptığı bu vurgu kendisinden sonra gelen Durkheim’in sosyolojisine benzer bir tınıyı oluşturmaktadır ancak Durkheim Martineau’ya kıyasla toplumu daha objektif bir gözle değerlendirmektedir.

Yasalarla ahlaki davranışın teşvik edilmesi ve düzenlenmesi gerektiğini söylemesi Martineau’nün klasik İngiliz reformist anlayışına yaslandığını göstermektedir. Ahlak ve erdem ona göre kişilere dışarıdan dayatılan bir özellik göstermez. Kişilerin kendilerine dönük öz disiplinleri ve eylemleri ile ilgilidir. Toplumsal erdem özgür iradeye dayanmaktadır ve bu da kişilerin çeşitli otorite konumları tarafından sınırlandırılmamaları ile mümkündür bu anlamda, Martineau, toplumsal düzenlemelerde bireyden yola çıkan bir değişme anlayışını yansıtır. “Saflik”a ve “sosyal kötülükler”e olan vurgu ahlaka ilişkin değerlendirmelerinin muhafazakar bir içerik taşıdığını göstermektedir.

Martineau’nün din hakkındaki görüşlerine gelindiğinde ise dinleri Comte’un Üç Hal Kanunu’na benzer biçimde sınıflandırdığı ancak Comte’tan farklı olarak bu üç biçimin her dinde bir arada bulunduğunu belirttiği görülmektedir. Toplumsal değişme ise bireyden başlayan, ekonomi ile sağlanan kültürel bir dönüşümü ifade etmektedir. Hristiyanlık ve demokrasi arasında bağlantı kurması dönemindeki, Batılı toplumların toplumsal evrimde üst basamaklarda olduğuna yönelik inancı paylaştığına işaret etmektedir.

Martineau'nun dinin ahlaktan kaynaklandığını söylemesi yine Durkheimcı sosyoloji geleneğini anımsatmaktadır.

Martineau, politik olarak Amerikan demokrasisini Avrupa'daki yönetim biçimlerinden daha ilerici görmektedir. Halkın iradesinin yönetime yansması gerekliliğine ilişkin vurgular belirgin olsa da İngiltere'de pozitivist toplum anlayışına karşıt olan krallık ya da feodal unvanlara ilişkin net bir eleştiri ortaya koymamaktadır. Bu da siyasi değişmeye ilişkin devrimci bir yaklaşım yerine reformist pratikleri önemseydiğini bir kez daha ortaya sermektedir. Politikacılara ilişkin yaklaşımı genel olarak kötümser izler taşımaktadır ve fabrikatörlere biçtiği “ahlaki düzeltimcilik” rolünü politikacılara yüklememektedir. Politikacılar daha ziyade kendi ahlaklarını korumakla yükümlüdürler.

Martineau'nun kurumsal söylemler ve toplumsal pratik arasındaki ayrımı ortaya koyması ve aslında bir toplumun ele alınmanın toplumun pratikteki görünüşleri yoluyla yapılması gerektiğini vurgulaması, sosyolojik bir kavrayışla toplum analizine giriştiğini göstermektedir. Toplumu Püriten bir ahlakçılıkla ele alan, kapitalist endüstrileşmeyi kutsayan Martineau, döneminin toplumsal sorunlarına açıklamalar getirmekte ve çağdaşlarından daha ileri düzeyde toplumsal analizler yapmaktadır. Bu makalede Martineau'nun toplum, toplumsal kurumlar, ahlaki yapı, ırka ve cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve sosyal bir araştırmanın nasıl yapılması gerektiğine dair görüşleri ele alınmıştır. Harriet Martineau ilk sosyologlardan olmasının yanı sıra aynı zamanda kadın hakları savunucusu ve kölelik karşıtı hareketin destekçisidir.

Bu çalışmanın sosyolojinin kurucu düşünürlerinden Martineau'nun toplum anlayışının Türkiye'deki okuyucuya tanıtılması ve sosyoloji eğitiminde kadın düşünürlerin görüşlerine daha fazla yer verilmesine yönelik bir adım atılması hedeflenmektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda Martineau'nun Doğulu toplumları ele aldığı eserleri, kadın ve sağlık üzerine görüşleri ve ekonomi politik anlayışının değerlendirilmesi yazarın sosyolojiye katkılarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Ek Beyan: Çalışmaya 1. yazar %80, 2. yazar %20 oranında katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Adams, B.,N.; Sydie, R.,A.(2001). *Sociological theory*. California: Pine Forge Press.
- Allan, K. (2005). *Explorations in classical sociological theory*. California: Pine Forge Press.
- Arni, C., Müller, C. (2004). More sociological than the sociologists? Undisciplined and undisciplinary thinking about society and modernity in the nineteenth century. B. Marshal, A. Witz (Ed). *Engendering the social: Feminist encounters with sociological theory*. (pp. 71-97). New York: Open University Press.
- Boquet, D. & Lett, D. (2018). Emotions and the concept of gender. *Clio. Women, Gender, History*, 47, 7-22
- Bridges, R. (2002). Exploration and travel outside Europe. P. Hulme, T. Youngs (ed) *Travel writings*. (pp. 53-69). Cambridge: Cambridge University Press.
- Callinicos, A. (2013). *Toplum kuramı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Conway, J. (1972). Stereotypes of femininity in a theory of sexual evolution. M. Vicinus (ed). *Suffer and be still: women in the victorian age*. (pp. 140-154). New York: Routledge.
- Dahrendorf, R. (1969). On the origin of inequality among men. A. Beteille (ed). *Social inequality*. (pp.16-44). Houston: Penguin Books.
- Danovan, J. (2020). *Feminist teori*. (A. Bora, M.A. Gevrek, F. Sayılan çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- David, D. (1987). Intellectual women and Victorian patriarchy. Harriet Martineau, Elizabeth Barrett Browning, George Eliot. Hampshire: Macmillan Press.
- Delemont, S. (2003). *Feminist sociology*. London: Sage Publications.
- Dryjanska, A. (2008). Harriet Martineau: The forerunner of cultural studies. M.T. Segal, V. Demos (ed.) *Advancing gender research from the nineteenth to the twenty-first centuries*. (pp. 63-77). Bingley: Emerald.
- Freedgood, E. (1995). Banishing panic: Harriet Martineau and the popularization of political economy. *Victorian Studies*, 39(1), 33–53.
- Frost, C., Martineau, H., Wollstonecraft, M., & Austen, J. (1991). Autocracy and the matrix of power: Issues of propriety and economics in the work of Mary Wollstonecraft, Jane Austen, and Harriet Martineau. *Tulsa Studies in Women's Literature*, 10(2), 253–271.
- Hamilton, R. F. (2003). American sociology rewrites its history. *Sociological Theory*, 21(3), 281–297.
- Heyman, S., J. (2021). Reason and conviction: Natural rights, natural religion, and the origins of the free exercise clause. *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*, Vol 23, 1-124.
- Hill, M., R. (1991). Harriet Martineau (1802-1876). M.J. Deegan (ed.) *Women in sociology. A bio-bibliographical sourcebook*. (pp. 289-297). New York: Greenwood.
- Hill, M. R. (2001). A methodological comparison of Harriet Martineau's Society in America (1837) and Alexis de Tocqueville's Democracy in America (1835-1840). M. R. Hill, S. Hoecker-Drysdale (ed). *Harriet Martineau: Theoretical and methodological perspectives*.(pp.59-74). New York: Routledge.

- Hobart, A. (1994). Harriet Martineau's political economy of everyday life. *Victorian Studies*, 37(2), 223–251.
- Hunter, F. L. (1922). Slave society on the southern plantation. *The Journal of Negro History*, 7(1), 1–10.
- Jann, R. (1994). Darwin and the anthropologists: Sexual selection and its discontents. *Victorian Studies*, 37(2), 287-306.
- Jeffreys, S. (1997). *The spinster and her enemies, feminism and sexuality 1880-1930*. Melbourne: Spinifex Press.
- Johnson, R. (2003). *British imperialism*. Bristol: Palgrave Macmillian.
- Labovitz, L. J. (2011). *For the benefit of others: Harriet Martineau: feminist, abolitionist and travel writer*. Tesis de Máster. Universidad de Nevada.
- <https://digitalscholarship.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2385&context=thesesdissertations>.
- Lenin, V.İ. (2009). *Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması*. Ankara: Sol Yayınları.
- Martineau, H. (1837). *Society in America Vol 1*. New York: Saunders and Otley.
- Martineau, H. (1859). Female industry. S. Hamilton (ed.) '*Criminals, idiots, women, and minors*' *Victorian writing by women on women*. (pp. 9-49). New York: Broadview Press.
- Martineau, H. (2009a). *Society in America Vol.2*. New York: Cambridge University Press.
- Martineau, H. (2009b). *Society in America Vol 3*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martineau, H. (2013). *Eastern life*. Berlin: Heptagon.
- Martineau, H. (2019). *How to observe morals and manners*. Glasgow: Good Press.
- Mcdonald, L. (2013). *Women founders of the social sciences*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Montgomery, D. (1980). Strikes in nineteenth-century America. *Social Science History*, 4 (1),81-104.
- Roughgarden, J. (2007). Challenging Darwin's Theory of Sexual Selection. *Daedalus*, 136(2), 23–36.
- Ritzer, G. (2011). *Modern sosyoloji kuramları*. (H. Hülür, çev.) Ankara: De ki.
- Salerno, R.,A. (2004). *Beyond the enlightenment: Lives and thoughts of social theorists*. Westport: Praeger.
- Schick, I., C. (2000). *Batı'nın cinsel kıyısı. Başkalıkçı söylemde cinsellik ve mekansallık*. (S. Kılış; G. Sarı çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Taylor, M., W. (2007). *The philosophy of Herbert Spencer*. London: Continuum Publishing.
- Terry, J. L. (1983). Bringing women... In: A modest proposal. *Teaching Sociology*, 10(2), 251–261.
- Thomas, J. E., & Kukulian, A. (2004). "Why don't i know about these women?": The integration of early women sociologists in classical theory courses. *Teaching Sociology*, 32(3), 252–263.

- Tocqueville, A. De (2016). *Amerika'da demokrasi*. (S. S. Özdemir, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tong, R.; Botts, T. F. (2021). *Feminist düşünce*. (B. S. Aydaş, çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Weber, M. (2013). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Wilson, M. (2019). Rendering sociology. On the utopian positivism of Harriet Martineau and the 'mumbo jumbo club'. *Journal of Interdisciplinary History of Ideas*, 8(16).
- Winkler, C. (2010). Feminist sociological theory. C. Crothers (ed.) *Historical developments and theoretical approaches in sociology Vol II*, 47-69.
- Woolf, V. (2020). *Orlando*. (İ. Özdemir, çev.). İstanbul: Sia Kitap.
- Vicinus, M. (1972). *Suffer and be still: Women in the Victorian age*. New York: Routledge.
- Youngs, T. (2006). *Travel writing in the nineteenth century. Filing the blank spaces*. London: Anthem Press.